

Dag Ellingsen og Vibeke Sky

**Virksomheter som ofre for
økonomisk kriminalitet**

Rapporter

I denne serien publiseres statistiske analyser, metode- og modellbeskrivelser fra de enkelte forsknings- og statistikkområder. Også resultater av ulike enkeltundersøkelser publiseres her, oftest med utfyllende kommentarer og analyser.

Reports

This series contains statistical analyses and method and model descriptions from the various research and statistics areas. Results of various single surveys are also published here, usually with supplementary comments and analyses.

© Statistisk sentralbyrå, juni 2005
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen,
vennligst oppgi Statistisk sentralbyrå som kilde.

ISBN 82-537-6805-2 Trykt versjon
ISBN 82-537-6806-0 Elektronisk versjon
ISSN 0806-2056

Emnegruppe
0305

Design: Enzo Finger Design
Trykk: Statistisk sentralbyrå/258

Standardtegn i tabeller	Symbols in tables	Symbol
Tall kan ikke forekomme	Category not applicable	.
Oppgave mangler	Data not available	..
Oppgave mangler foreløpig	Data not yet available	...
Tall kan ikke offentliggjøres	Not for publication	:
Null	Nil	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	Less than 0.5 of unit employed	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	Less than 0.05 of unit employed	0,0
Foreløpig tall	Provisional or preliminary figure	*
Brudd i den loddrette serien	Break in the homogeneity of a vertical series	—
Brudd i den vannrette serien	Break in the homogeneity of a horizontal series	
Desimalskilletegn	Decimal punctuation mark	,(,)

Sammendrag

Dag Ellingsen og Vibeke Sky

Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet

Rapporter 2005/14 • Statistisk sentralbyrå 2005

Undersøkelsen er gjennomført av Statistisk sentralbyrå på oppdrag av Justisdepartementet, som et ledd i regjeringens arbeid med å bekjempe økonomisk kriminalitet. Undersøkelsen rettet seg mot et utvalg på 2000 virksomheter - offentlige og private - med fem eller flere ansatte. Svarprosenten var svært høy, 92 prosent.

Representanter for langt de fleste virksomhetene mener det er svært eller ganske uvanlig å bli utsatt for lovbrudd i deres bransje. Mest vanlig mener man det er å bli utsatt for grove bedragerier, pris- og anbudssamarbeid og underslag. Flest respondenter i hotell, restaurant og varehandel mener det er ganske eller svært vanlig å bli utsatt for lovbrudd. Respondentene mener det er enda mindre vanlig at virksomheter i deres bransje selv begår lovbrudd. Det vanligste er å begå regnskapsovertredelser, pris- og anbudssamarbeid og unndragelse av skatter og avgifter. Representanter for hotell, restaurant og varehandel rapporterer også her de høyeste forekomstene.

Drøyt 22 prosent av virksomhetene hadde selv vært utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet i løpet av det siste året. Flest virksomheter er utsatt for grovt bedrageri eller underslag, færrest er utsatt for unndragelser av skatter og avgifter eller regnskapsovertredelser. Mange av de utsatte er utsatt for få lovbrudd, noen veldig få er utsatt for svært mange lovbrudd. Det er flest utsatte i hotell, restaurant og varehandel. De utsatte i privat og offentlig tjenesteyting samt i annen offentlig virksomhet er utsatt for flest lovbrudd. Også her er det noen få bedrifter som trekker gjennomsnittet kraftig opp. Andelen utsatte er høyest i Oslo og Hordaland.

Den økonomiske kriminaliteten som virksomhetene ble utsatt for, ble oftest oppdaget ved intern revisjon og bruk av egne regnskapssystemer. Dette er to typer kontrolltiltak som virksomhetene generelt prioriterer. Tips fra egne ansatte er også en viktig kilde til avsløring. De økonomiske tapene ved lovbruddene er gjennomgående vanskelig å tallfeste. I de 108 virksomhetene som har vært utsatt for grovt bedrageri, og som kan tallfeste tapet, har totalt 25,5 millioner kroner gått tapt, mens tilsvarende 89 virksomheter har tapt totalt 8,5 millioner på underslag. I begge tilfeller er det noen store tap som trekker gjennomsnittet betydelig oppover.

Drøyt hver femte sak blir anmeldt til politiet. Anmeldelsesraten er høyest ved forbrytelser i gjeldsforhold, underslag, grove bedragerier og andre former for økonomisk kriminalitet. Anmeldelsesraten er høyere når vi spør hva man foretok seg etter siste hendelse. De som har unnlatt å anmelde har ofte nytteorienterte begrunnelser for å la være: Det kan være vanskelig å bevise at det har foregått et lovbrudd, man regner med at det ikke er noe å hente ved en anmeldelse, eller anmeldelsen ville gitt mye merarbeid, man har ryddet opp i det mellomværende osv.

Svært få lar være å anmelde fordi de mener politiet ikke er kompetent til å håndtere saken, mens noen flere unnlater anmeldelse fordi de tviler på at politiet har ressurser til å prioritere deres sak. Relativt mange ser hvert år ut til å miste jobben i norske virksomheter fordi de har begått økonomiske lovbrudd.

Prosjektstøtte: Arbeidet er finansiert av Justisdepartementet

Innhold

1. Bakgrunnen for undersøkelsen	7
1.1. Definisjon av økonomisk kriminalitet.....	8
1.2. Tidligere undersøkelser	8
1.3. Problemstillinger	8
2. Metode.....	10
2.1. Pilotundersøkelsen	10
2.2. Hovedundersøkelsen.....	10
2.3. Vekting av resultatene	11
2.4. Frafall og utvalgsskjvheter	11
3. Lovbruddsbildet	13
3.1. Oppfatninger av omfanget	13
3.2. Lovbrudd en uvanlig hendelse.....	13
3.3. Vanskelig å sammenlikne med 1994- undersøkelsen.....	14
3.4. Handel, hotell og restaurant oppfatter seg som mest utsatte	14
3.5. Tror det er uvanlig å begå lovbrudd i egen bransje.....	15
3.6. Tror det er vanligst med regnskapslovbrudd.....	16
3.7. Hver fjerde mener konkurrentene begår lovbrudd.....	16
3.8. Omfanget av egne offererfaringer	17
3.9. Rundt hver femte utsatt i løpet av 2003.....	17
3.10. Igjen: Vanskelig å uttale seg om utviklingen siden 1994.....	19
3.11. Flest utsatt for bedrageri og underslag.....	19
3.12. Regnskapslovbrudd og skatteunndragelser kommer i flokk.....	20
3.13. Utsatthet etter næring	21
3.14. De største mest utsatt.....	22
3.15. Flest utsatte i Oslo og Hordaland	23
3.16. Gjerningspersonen/foretaket.....	23
3.17. Hvordan ble lovbruddet oppdaget?.....	23
3.18. Vanskelig å tallfeste kostnadene	24
4. Kontrollbildet.....	25
4.1. Rundt hvert femte lovbrudd skal være anmeldt til politiet	25
4.2. Bedrageri og utroskap oftest anmeldt.....	26
4.3. Flere anmeldte siste hendelse.....	26
4.4. For tidlig å si hva som skjer med anmeldelsen	26
4.4. Nyttetraktninger viktigste grunn til å la være å anmelde.....	27
4.5. Iverksatte tiltak	28
5. Sammendrag	29
Referanser.....	31
Tidligere utgitt på emneområdet	32
De sist utgitte publikasjonene i serien Rapporter	33

Forord

I denne rapporten legger Statistisk sentralbyrå frem hovedresultatene fra undersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater. Undersøkelsen er utført på oppdrag fra Justisdepartementet.

Prosjektansvarlig i Statistisk sentralbyrå er Vibeke Sky ved Seksjon for levekårstatistikk. Dag Ellingsen ved samme seksjon har vært faglig rådgiver og har hatt hovedansvaret for analysen av materialet. Prosjektet har også hatt en referansegruppe som består av Knut Olsgard ved Justisdepartementet, Dag Nenningsland ved Økokrim, Paul Larsson ved Politihøgskolen, samt Berit Otnes, Vibeke Sky og Dag Ellingsen, alle fra Statistisk sentralbyrå.

Ved Seksjon for intervjuundersøkelser i Statistisk sentralbyrå har Therese Gulbrandsen og Sølvi Flåte vært ansvarlige for gjennomføringen av prosjektet. Bengt Oscar Lagerstrøm har vært rådgiver. Glenn-Erik Wangen har trukket utvalget, Jan Haslund har vært ansvarlig for programmering av spørreskjema og tilrettelegging av data. Grete Korsvoll har vært intervjuerkontakt.

Ved Seksjon for IT, avdeling for personstatistikk har Trond Arild Ydersbond bidratt med nyttige IT-løsninger.

1. Bakgrunnen for undersøkelsen

Statistisk sentralbyrå, ved Seksjon for leveårsstatistikk og Seksjon for intervjuundersøkelser, gjennomførte i 2003-2004 en landsomfattende intervjuundersøkelse om bedrifters utsatthet for økonomisk kriminalitet. SSB gjennomførte undersøkelsen på oppdrag fra Justisdepartementet. Undersøkelsen ble finansiert gjennom en rammeavtale som Seksjon for leveårsstatistikk har med Justisdepartementet.

I "Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet - 2000" fremgår det at økonomisk kriminalitet så langt som mulig skal forebygges, avdekkes og følges opp hos påtalemyndigheten og i rettsapparatet. For å få til dette, er det viktig å skaffe mest mulig informasjon og kunnskap om denne typen kriminalitet. Spørreundersøkelsen inngår dermed i Regjeringens økte innsats mot økonomisk kriminalitet.

For å legge grunnlag for analyser av endringer i kriminalitetsbildet var det ønskelig å se på muligheten for å definere og registrere økonomisk kriminalitet og IKT-kriminalitet, som nye typer kriminalitet.

SSB ønsket i utgangspunktet å gjennomføre analyser av to ulike typer data, for å kartlegge og analysere IKT/Økonomisk kriminalitet rettet mot bedrifter i Norge. Kombinasjon av ulike undersøkelsesopplegg er metodologisk sett gunstig for å oppnå høyest mulig grad av reliabilitet (pålitelighet) og validitet (relevans) for resultatene. Det var et ønske å analysere den registerbaserte statistikken over anmeldte lovbrudd. Resultatene fra en registerundersøkelse vil være forbundet med minst usikkerhet, da denne representerer komplett informasjon over alle bedrifter i Norge. Problemstillinger som kunne besvares på grunnlag av anmeldelsesstatistikken alene, ville det være enklest å finne svar på her. Dette gjelder i hovedsak mengden av, og variasjoner i anmeldt kriminalitet.

Registerdata inneholder imidlertid et begrenset omfang variabler. Dessuten kan man i enkelte tilfeller stille spørsmål om hvorvidt registerstatistikken gir et godt bilde av relativt "nye" kriminalitetstyper, som nettopp IKT- og økonomisk kriminalitet er eksempler på. Definisjonene av økonomisk kriminalitet og IKT-

kriminalitet er mange og ulike. Det kreves god juridisk kunnskap hos personer som skal anmelde et forhold som for eksempel grovt bedrageri (til forskjell fra bedrageri), og av de som skal registrere denne anmeldelsen hos politiet. Grenselandet mellom bedrageri, som juridisk sett er definert som vinningskriminalitet, og grovt bedrageri som er definert som økonomisk kriminalitet, er vagt. Og dette er bare ett eksempel. Det finnes mange flere. Ved hjelp av en survey, ville vi på den ene side ha mulighet til å få mer utfyllende svar på hva folk faktisk rapporterer (og anmelder) under de ulike lovbruddskategoriene, ved å stille oppfølgingsspørsmål om hva respondenten legger i svaret. På den annen side var det ønskelig å finne svar på andre typer problemstillinger ved hjelp av en survey. Mørketall, dvs. mengden ikke-anmeldt IKT/økonomisk kriminalitet, er særlig interessant i denne sammenheng.

SSB gjennomførte et forprosjekt for å utrede mulighetene til å kartlegge i hvilken grad bedrifter er utsatt for IKT og økonomisk kriminalitet. SSB skulle både vurdere mulighetene for en registerbasert offerstatistikk for bedrifter, og en offerundersøkelse blant et utvalg av bedrifter gjennom spørreskjema og intervju.

Etter gjennomgang av forprosjektnotatet, valgte Justisdepartementet å finansiere en gjennomføring av en spørreundersøkelse blant bedrifter og organisasjoner om utsatthet for IKT- og økonomisk kriminalitet. Forprosjektet ble gjennomført etter planen i 2002.

Det ble opprettet en referansegruppe bestående av Knut Olsgard (JD), Dag Nenningsland (ØKOKRIM) og Paul Larsson (POD). Referansegruppas rolle var å gi råd og tilbakemeldinger om innholdet i prosjektet. Det ble også opprettet en prosjektgruppe, bestående av Therese Gulbrandsen og Sølvi Flåte fra Seksjon for intervjuundersøkelser, og Dag Ellingsen og Vibeke Sky fra Seksjon for leveårsstatistikk. Deres rolle var å utforme spørsmål og gjennomføre spørreundersøkelsen. Berit Otnes (SSB) og Knut Olsgard (JD) utgjorde prosjektets styringsgruppe. Vibeke Sky var prosjektleder i SSB. Jan Haslund og Bengt Oscar

Lagerstrøm fra Seksjon for intervjuundersøkelser ble også knyttet til prosjektet.

Arbeidet med spørreskjema og innsamlingsopplegg inkluderte bruk av ekspertintervjuer, kognitive intervjuer og en pilotundersøkelse på et mindre utvalg av bedrifter.

1.1. Definisjon av økonomisk kriminalitet

I utgangspunktet ønsket vi å benytte den teoretiske definisjonen av økonomisk kriminalitet som er brukt i regjeringens handlingsplan (2000)¹. Etter noe diskusjon i referansegruppa, kom vi imidlertid frem til at det i telefonintervjuer er bedre å bruke lovbruddskategorier som definisjon av økonomisk kriminalitet. Dette fordi økonomisk kriminalitet er et diffust begrep som det er problematisk å lage en entydig operasjonell definisjon for. Derfor ble det brukt mye tid på å utvikle gode lovbruddskategorier (se pkt. 3.8). På den ene side skulle disse være uttømmende i forhold til aktuelle lovbrudd. Det innebærer at alle former for økonomisk kriminalitet skulle dekkes. Samtidig var det viktig med gjensidig utelukkende kategorier, i den grad dette var mulig. Det skulle med andre ord fremgå klart hvilke lovbrudd som skulle falle inn under de ulike kategoriene. Det skulle også være liten sannsynlighet for at identiske lovbrudd ble plassert i forskjellige kategorier av ulike respondenter. For å få til dette, var det viktig at begrepene som ble brukt hadde en ensartet betydning for de ulike respondentene. Dessuten var det et mål å utvikle kategorier som relativt enkelt gjør det mulig å sammenligne rapporterte lovbrudd med lovbrudd som registreres i politiets registre.

Referansegruppa tok utgangspunkt i en gjennomgang av de juridiske begrepene for økonomisk kriminalitet. Deretter ble det foretatt en kartlegging av hvilke lovbrudd (jf. Politiets statistikkgrupper for lovbrudd 2002) som i tråd med politiets registre omfattes av disse begrepene. Etter dette forsøkte referansegruppa å finne gangbare og forståelige begreper, som samtidig skulle være dekkende og gjensidig utelukkende for de fenomenene vi ønsket informasjon om. Det ble også under hver kategori nevnt flere eksempler som intervjuerne kunne bruke ved behov. På denne måten hadde vi et ganske ryddig og strukturert utgangspunkt.

Et spørsmål som gjensto, var hvordan respondentene ville forholde seg til disse kategoriene. Ville de ha nok informasjon til å plassere selvopplevde hendelser i riktig kategori? Ville de tolke begrepene slik vi ønsket at de skulle bli tolket? For å få mer kunnskap om dette, ble det gjennomført kognitive intervjuer med enkelte potensielle svarpersoner, både fra offentlige og private

virksomheter². Det ble også gjennomført ekspertintervjuer med personer som har stor kunnskap om saksområdet. Deretter ble det gjennomført en pilotundersøkelse.

1.2. Tidligere undersøkelser

I løpet av de to siste tiårene har det vært gjennomført flere undersøkelser der man har etterspurt virksomheters erfaringer med å være offer for forskjellige former for kriminalitet. Flest undersøkelser har vært opptatt av utsattheten for IKT-kriminalitet eller data-kriminalitet som det også har vært kalt (se bla. Bjørnstad og Tjåland 1989 og Næringslivets sikkerhetsråd 1993 som var de første på dette feltet). I og med at vi har valgt å utelukke denne kategorien lovbrudd fra vår undersøkelse, skal vi ikke gå nærmere inn på disse undersøkelsene her. Begrunnelsen for å utelate IKT-kriminalitet kommer vi tilbake til.

I arbeidet med vår undersøkelse har vi særlig interessert oss for de tidligere undersøkelsene utført av en av oss, Dag Ellingsen. De første to fant sted i 1988 og 1992. Undersøkelsene ble utført av Norsk Gallup på bestilling av Økonomisk Rapport, der Ellingsen den gang arbeidet som journalist.

I 1994 kom en tredje og bredere anlagt undersøkelse der Dag Ellingsen arbeidet på oppdrag fra ØKOKRIM, Finansdepartementet og Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD). Den ble publisert i 1995 (Ellingsen 1995). Vi har tilstrebet en viss sammenlignbarhet med denne siste undersøkelsen, men i flere tilfeller har ønsket om forbedring fortrent ønsket om sammenlignbarhet. Vi har også tatt i betraktning noe av spørsmålsstillingen og resultatene fra en undersøkelse foretatt av PricewaterhouseCoopers (2003). Her er man interessert i mye av det samme lovbruddsfeltet som oss, og kjennskapet til begrepsbruken i markedet synes god, men undersøkelsen har et langt svakere empirisk grunnlag som gjør sammenlikninger vanskelige.

1.3. Problemstillinger

Vi ønsket på den ene side å si noe om hvem som rammes av økonomisk og IKT-kriminalitet. Det var av interesse å finne ut hvilke bedrifter og bransjer som er spesielt utsatt. Dessuten er bedriftenes størrelse en faktor som antas å være av sentral betydning for utsatthet (se for eksempel PricewaterhouseCoopers 2003). Vi hadde også til hensikt å finne ut om offentlige eller private bedrifter er mest utsatt for økonomisk kriminalitet.

På den annen side ville vi gjennomføre en mørketallsundersøkelse. Vi ønsket bl.a. å undersøke hvilke kriminalitetstyper bedriftene hyppigst er utsatt for,

¹ I Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet 2000 er økonomisk kriminalitet definert som: "...profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller gir seg ut for å være – lovlig."

² I rapporten "Norske bedrifters utsatthet for IKT- og økonomisk kriminalitet - pilot 2004" gjengis planleggingen, gjennomføringen og resultatene fra pilotundersøkelsen i sin helhet. Her beskrives også opplegget for de kognitive intervjuene og ekspertintervjuene i detalj.

hvorvidt forholdene anmeldes, eventuelt hvorfor de ikke anmeldes. Spesielt er dette siste spørsmålet interessant med tanke på å si noe om anmeldelsestilbøyelighet, og årsaken til eventuelle mørketall. Dessuten ville vi kartlegge alternative tiltak som iverksettes som reaksjon på lovbrudd, for å kunne si noe mer om forhold som ikke anmeldes. Muligens vil andre former for sanksjoner bli oppfattet som mer effektive. I tillegg ville vi kartlegge hvorvidt gjerningspersonen var intern eller ekstern, da dette også kan ha betydning for hvorvidt forhold blir anmeldt eller ikke. Er det slik at bedriftene ønsker å verne om sine ansatte ved ikke å anmelde dem? Eller er det andre faktorer, for eksempel økonomiske, som ligger bak beslutningen om ikke å anmelde forholdet? Om hendelsene er lette å oppdage eller ikke, vil også ha betydning for anmeldelsestilbøyeligheten. Dessuten vil bedriftledernes oppfatning av politiets kompetanse og kapasitet til å gå inn i denne type saker, kunne ha mye å si for anmeldelsestilbøyeligheten.

Innledningsvis tok vi med noen generelle spørsmål om bedrifter i egen bransje. Er bedrifter i egen bransje utsatt for de forskjellige kategoriene for økonomisk kriminalitet? Eller er det slik at bedrifter i egen bransje selv utfører slike lovbrudd? Disse spørsmålene ble brukt både for å gi intervjuet en "myk start" (oppvarming), og for å få litt mer bakgrunnsinformasjon om bedrifter som er spesielt utsatt. Opplysninger om utsatthet og utføring av lovbrudd er gjerne veldig sensitiv informasjon. Mange former for økonomisk kriminalitet er veldig vanskelig å oppdage for de som utsettes for det. I disse tilfellene er det kanskje først og fremst de som begår lovbruddene, som også kan ha noen formening om omfanget. Spørsmålet som gjelder rapportert kriminalitet, er derfor utviklet med tanke på å gjøre det mulig for bedriftene å rapportere om dette i egen bransje, uten at det nødvendigvis gjelder bedriften. Denne type informasjon vil være nyttig med tanke på mørketall.

Det var også et ønske om å kartlegge hvor vanlig det er at bedrifter har iverksatt tiltak med tanke på å forebygge økonomisk kriminalitet. Er det "føre var" eller "siden snar" - prinsippet som råder? Dette fokuset kan også være nyttig for bedriftene, ved å gi informasjon om i hvilken grad enkelte tiltak viser seg å ha en spesielt preventiv effekt på økonomisk kriminalitet.

2. Metode

2.1. Pilotundersøkelsen³

Før hovedundersøkelsen ble det gjennomført en pilotundersøkelse på et utvalg av 200 bedrifter. Prosjektgruppa utarbeidet et utkast til spørreskjema i samarbeid med referansegruppa. For å komme frem til skjemaet som skulle benyttes i pilotundersøkelsen, deltok planleggere ved intervjuseksjonen sterkt i prosessen. Metodisk dokumentasjon av dette foreligger (Norske bedrifters utsatthet for IKT- og økonomisk kriminalitet - pilot, 2004). I dette notatet er forarbeidet med skjema utviklingen satt i fokus.

Det var enighet om å bruke eksisterende undersøkelser som utgangspunkt for å finne aktuelle og gode vinklinger og spørsmålsformuleringer. Man tenker da spesielt på følgende undersøkelser:

- Ellingsen (1995) om økonomisk kriminalitet. Denne kunne også brukes for å studere utviklingen over tid, gjennom å skape tidsserier der dette var mulig.
- ØKOKRIM og Næringslivets sikkerhetsråd (NSR/Økokrim 2002) om datakriminalitet
- PricewaterhouseCoopers 2003, ev. en FN-undersøkelse om temaet, for å ta høyde for internasjonale sammenligninger (PricewaterhouseCoopers 2003)

Dette ga oss tre innfallsvinkler til utvikling av spørreskjema.

Det ble også vedtatt at SSB skulle bruke bedriftsregisteret som utgangspunkt for å trekke utvalg, uten avgrensning mht. bransje/næring eller privat/offentlig. Bedriftenes størrelse skulle avgrenses til fem eller flere ansatte (i tråd med Ellingsen 1995), og undersøkelsen skulle ha ett år som erindringsperiode. I tidligere undersøkelser (Ellingsen 1995) er det brukt to år som erindringshorisont (mer om dette i kap. om tidligere undersøkelser). I denne undersøkelsen ønsket vi å benytte ett år som erindringshorisont. Dette har først og fremst sammenheng med at det er uheldig å ha lengre erindringshorisont enn ett år i denne type

undersøkelser, sett fra et metodologisk perspektiv (mer om dette i kap. 3). Dessuten valgte vi å fokusere fremover, og utvikle et godt opplegg nå, med tanke på eventuelt fremtidige oppfølgingsundersøkelser.

2.2. Hovedundersøkelsen

Utvalget for hovedundersøkelsen består av 2 000 virksomheter med fem eller flere ansatte trukket på bedriftsnivå fra SSBs bedrifts- og foretaksregister (BoF). Trekkgrunnlaget utgjøres av i alt 75 845 bedrifter. Kun enbedriftsforetak og flerbedriftsforetak som registerenhetstype var med i trekkgrunnlaget. Virksomhetene er stratifisert i fire strata på antall ansatte. Utvalget ble redusert til 2 000 virksomheter fordelt på de fire strataene. Det foreligger dokumentasjon av undersøkelsesopplegget som ble benyttet i hovedundersøkelsen (Flåte, Lagerstrøm og Gulbrandsen, 2005).

Den viktigste endringen i forhold til pilotundersøkelsen, var at spørsmålene om datakriminalitet ble utelatt i spørreskjemaet. Dette ble gjort både på bakgrunn av erfaringene fra piloten, for å oppnå et mer helhetlig spørreskjema og for å redusere responsbyrden. Etter pilotundersøkelsen ble det klart at vi ville ha behov for relativt utfyllende spørsmål og eksempler for å fange opp best mulig informasjon om et så diffust felt som økonomisk kriminalitet. IKT-spørsmålene ble av de fleste oppfattet som "noe helt annet", som igjen krevde mye tankevirksomhet og tid. I flere tilfeller ville vi også ha behov for å snakke med en annen person ved virksomheten for å få de svarene vi trengte.

En annen begrunnelse for å utelate datakriminalitet i vår undersøkelse, var at Næringslivets sikkerhetsorganisasjon (NSR) planla å gjennomføre en undersøkelse om dette i samarbeid med Økokrim og Senter for informasjonssikring (SIS) i omtrent samme periode (NSR/Økokrim og SIS 2003). Dette ga oss to viktige argumenter for å begrense denne undersøkelsen til å omfatte økonomisk kriminalitet.

³ I rapporten "Norske bedrifters utsatthet for IKT- og økonomisk kriminalitet - pilot, 2004" gjengis planleggingen, gjennomføringen og resultatene fra pilotundersøkelsen i sin helhet.

Boks 1. Fordeling for stratifisering:

	I utvalget	Populasjonen
Ansattgruppe 1 (5-19) ;	671 (n1) = 37.010479%	55442 (N1) = 73.099083%
Ansattgruppe 2 (20-49) ;	683 (n2) = 37.672366%	13456 (N2) = 17.741446%
Ansattgruppe 3 (50-99) ;	231 (n3) = 12.741312%	4321 (N3) = 5.6971454%
Ansattgruppe 4 (100 +) ;	228 (n4) = 12.575841%	2626 (N4) = 3.4623244%

Totalt: 1813 (n=utvalgspopulasjon) 75 845 (N= statistisk populasjon)

Disproporsjonal stratifisert utvelging:

Ved å benytte disproporsjonal stratifisert utvelging, legger vi inn en systematisk skjevhet i utvalget, ved at vi lar svarene til de største bedriftene veie mye tyngre i utvalget enn hva de gjør i populasjonen, og omvendt for de små bedriftene. Denne skjevheten måtte rettes ved at de minste bedriftene vektet opp, og de største bedriftene vektet ned, før tallene kunne analyseres.

Beregning av vektene;

Antall ansatte	5-19 (w1)	20-49 (w2)	50-99 (w3)	100 + (w4)
Nace				
0	1.38886	0.35923	0.11514	0.09211
1	2.92709	0.53604	0.35885	0.25153
2	1.67313	0.46740	0.44041	0.28482
3	2.89821	0.62803	0.36557	0.15635
4	1.98471	0.42322	0.74968	0.28145
5	1.98723	0.51233	0.44986	0.31778
6	2.00486	0.46507	0.42298	0.31506
7	2.04438	0.48029	0.56188	0.29722
8	1.99581	0.45858	0.39416	0.25724
9	1.77095	0.46567	0.80597	0.25791

Etter pilotundersøkelsen valgte vi også å utelate et holdningsspørsmål om hvilken betydning ulike forhold har for forebyggingen av økonomisk kriminalitet. Dette fordi man gjennom piloten erfarte at dette spørsmålet var veldig tidkrevende, samtidig som vi i etterkant så at informasjonen vi fikk var lite verdifull, i den forstand at alle forhold vi nevnte så ut til å være viktige for forebygging av økonomisk kriminalitet.

2.3. Vekting av resultatene

Utvalget er stratifisert på grunnlag av antall ansatte i bedriftene (ansattgruppe). Vi benytter disproporsjonal stratifisert utvelging, da utvalgsbrøken er ulik for de forskjellige strataene (se boks 1).

I tillegg er det i bedriftsundersøkelser vanlig at man vektet i forhold til næring. Dette blir spesielt viktig i denne sammenheng, da næring antas å ha stor betydning for utsatthet for, og utføring av økonomisk kriminalitet. I denne undersøkelsen har vi derfor valgt å vektet for antall ansatte multiplisert med næring. Vektene i undersøkelsen har verdier som fremgår i tabellen i boks 1.

2.4. Frafall og utvalgsskjevheter**2.4.1. Uvanlig lavt frafall**

I undersøkelsen henvendte vi oss til et bruttutvalg på 1 976 virksomheter. Bare 162 av disse kom ikke med i undersøkelsen, rundt 100 av dem fordi de ikke ønsket å delta. Dermed får vi en frafallsprosent på 8,2, noe som er eksepsjonelt lavt i utvalgsundersøkelser. Frafallet er også langt lavere enn i de tidligere omtalte undersøkelsene foretatt av Ellingsen. Her var det over 50 prosent av bedriftene som ikke rapporterte.

Hvorfor ble frafallet så lavt? Vi vil peke på to mulige forklaringer:

2.4.2. "Dørum-effekten"

Alle bedriftene fikk tilsendt et brev undertegnet av justisminister Odd Einar Dørum, der han understreker hvor viktig det er at bedriftene er med på denne undersøkelsen som er en del av regjeringens økte innsats mot økonomisk kriminalitet. Dørum skriver videre at han "for bedre å kunne lykkes i kampen mot økonomisk kriminalitet, håper (...) å bidra til økt kunnskap om hvilke tiltak bedriftene selv kan iverksette for å redusere skadevirkningene. Tidligere undersøkelser indikerer at enkelte bedrifter lider store tap, både av økonomisk karakter, tap av kunder, tap av renommé og svekket moral blant de ansatte. I tillegg

kommer ofte økte kontrollkostnader og merarbeid i de bedriftene som rammes." Han poengterer at "hvor godt man klarer å måle det reelle omfanget av økonomisk kriminalitet mot bedrifter, avhenger sterkt av den enkelte bedrifts medvirkning til spørreundersøkelsen", og runder av med appellen: "Jeg håper din bedrift vil avsette tid til å besvare spørsmålene fra SSB og derved være med på å bidra til myndighetenes arbeid mot økonomisk kriminalitet." Man kan altså tenke seg at bedriftene virkelig tok dette budskapet inn over seg.

Videre kan man tenke seg at en del bedrifter av denne grunn oppfattet det å svare som obligatorisk. SSB har en rekke undersøkelser rettet mot bedrifter, der det blir sanksjonert hvis man ikke deltar. Dette var ikke tilfellet her, men noen kan ha oppfattet dette slik.

På den annen side kunne man i utgangspunktet tenkt seg at henvendelsen fra Dørum kunne ha motsatt effekt. Justisministeren er politisk leder for en viktig kontrollinstans, politiet. Politiet samarbeider tett med andre kontrollorganer, for eksempel skatteetaten, og bedriftene kunne ubegrunnet frykte at deres svar ville bli lagret til bruk for kontrollformål. Det er selvfølgelig også en mulighet for at dette har påvirket virksomhetenes svar, uten at vi har noen mulighet til å forfølge denne hypotesen noe nærmere.

2.4.3. Finance Credit-saken

Det er også interessant å se på når undersøkelsen fant sted. Allment kan man anta at svarprosenten i undersøkelser som dette blir påvirket av hvor tematikken befinner seg på medienes dagsorden, og at svarprosenten kan stige når man føler at problemet er aktuelt og noe man gjerne vil uttale seg om. I tiden forut er det særlig en bestemt hendelse som man kan tenke seg hadde en slik positiv effekt på svarandelen, den såkalte Finance Credit-saken. Vi skal ikke her bruke mye plass på denne kompliserte saken, men bare påpeke at saken gjorde en rekke små og store bedrifter til ofre for økonomisk kriminalitet, og at den fikk svært mye omtale. Saken ble rullet opp seinhøsten 2002, og har siden hatt jevnlig fokus i media. De største tapene ble påført bankene, og også mange mindre kunder av Finance Credit ble rammet. I tillegg til Finance Credit-saken spesielt, var det i undersøkelsesperioden, og i tiden før, et jevnt sterkt fokus på økonomisk kriminalitet i media.

Hvilke konsekvenser kan man tenke seg av et så lite frafall? Frafall blant virksomheter vil i liten grad skyldes at man ikke får tak i dem, særlig skulle man tro at dette var gjeldende for virksomheter med fem eller flere ansatte. De fleste virksomheter er vel avhengige av å bli nådd. Når virksomheter ikke ønsker eller ikke prioriterer å bli med på en undersøkelse om erfaringer med lovbrudd, kan man tenke seg at dette har to helt motsatte begrunnelser: Den ene er at man føler at man ikke har noe å bidra med, vi har jo ikke opplevd noe slik. Den andre kan være at spørsmålet oppleves for nærgående: Man har noen offeropplevelser man ikke ønsker å rippe opp i, eller man mener at disse erfaringene kan være med på å stille virksomheten i et lite flatterende lys. Hvilke av disse to gruppene som i særlig grad er blitt bedre representert i denne undersøkelsen er umulig å si med sikkerhet.

Den kanskje viktigste konsekvensen av et lavt frafall er rimeligvis langt mindre skjevheter i utvalget enn det som er vanlig. I dokumentasjonsrapporten (Flåte, Lagerstrøm og Gulbrandsen 2005) konkluderes det med at nettoutvalget (dvs. bruttoutvalget minus frafall) er statistisk representativt for hele målgruppen. Den konklusjonen kommer etter en vurdering av frafallet etter næring, ansattegrupper (dvs. størrelse) og geografi (landsdel).

3. Lovbruddsbildet

3.1. Oppfatninger av omfanget

Etter å ha svart på noen bakgrunnsspørsmål om deres bedrift og deres rolle i bedriften, ble respondentene stilt spørsmålet: "Hvor vanlig er det at virksomheter i din bransje blir utsatt for..", og så kom en liste over sju forskjellige typer økonomiske lovbrudd. Det primære formålet med spørsmålet er å søke å få et bilde av hvordan den jevne bransjeaktør oppfatter risikoen for å bli utsatt for lovbrudd i nettopp sin bransje. Fordelen med et slikt spørsmål er at vi ikke spør om egne erfaringer med å være offer for lovbrudd, som jo kan være mer tilfeldige og sjeldne, men at vi ber om et mer generelt, bestandig bilde av situasjonen i en hel bransje. Det er nettopp sin egen bransje vi forventer at respondentene vil kjenne best. Spørsmålet tjener også en "oppvarmingsfunksjon". Vi fant det vanskelig å gå rett på de antakelig mer følsomme spørsmålene om de selv hadde opplevd å være offer, og hvilke erfaringer dette medførte. De som svarte fikk også en anledning til å bli kjent med hva de forskjellige lovbruddskategoriene innebærer. Tidligere erfaringer (Ellingsen 1995) tyder på at det ikke er umiddelbart klart for alle respondenter hva som kjennetegner økonomisk kriminalitet til forskjell fra tradisjonell vinningskriminalitet, ei heller hva vi legger i de forskjellige lovbruddskategoriene.

3.2. Lovbrudd en uvanlig hendelse

Av tabell 3.1 kan vi danne oss en rekke inntrykk. For det første er det viktig å understreke at de fleste av

respondentene for de fleste av spørsmålene formidler et bilde av at det er "ganske" eller "svært" uvanlig at virksomheter i deres bransje blir utsatt for forskjellige typer lovbrudd. Rundt regnet er det 70 til drøyt 80 prosent av de som svarer som tegner et slikt bilde av at lovbrudd er sjeldne hendelser å bli utsatt for.

På den andre siden er det svært lave andeler, grovt sett mellom 0,5 og 2,0 prosent av de spurte, som har en oppfatning av at det er "svært vanlig" i deres bransje å bli utsatt for en av disse formene for lovbrudd. Dette er da også et sterkt utsagn og impliserer muligens betydelige problemer for deres bransje. Det er da også langt flere som mener det er "ganske vanlig" å bli et offer i deres bransje. Slår vi sammen disse to kategoriene, får vi kanskje det mest dekkende bildet av oppfatningene om utsattheten for forskjellige lovbrudd. Hvilke lovbrudd antar man så det er mest vanlig å bli utsatt for? Det ser ut til å være mest vanlig å bli utsatt for pris- og anbudssamarbeid, grovt bedrageri og underslag. Her mener mellom 10 og 12 prosent av de spurte at det er "svært" eller "ganske" vanlig å bli utsatt. Færrest, knapt 5 prosent, mener det er like vanlig å bli utsatt for forbrytelser i gjeldsforhold. I en mellomposisjon kommer det å bli utsatt for utroskap, korrupsjon eller bestikkelser (8,5 prosent), unndragelse av skatt, merverdiavgift eller toll (7,6 prosent) og regnskapsovertredelser (7,4 prosent).

Tabell 3.1. Oppfatninger blant næringsdrivende om forekomsten av lovbrudd rettet mot virksomheter i deres næring. Andeler i prosent, veid. Etter lovbruddstype. N (uveid) = 1813

Omfang	Grovt bedrageri	Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	Underslag	Forbrytelser i gjeldsforhold	Regnskaps- overtrudelse	Unndragelse av skatt, mva. eller toll	Pris og anbuds- samarbeid
Svært vanlig	1,3	1,4	2,1	0,6	0,8	1,1	1,2
Ganske vanlig	10,0	7,1	8,3	4,3	6,6	6,5	10,4
Verken vanlig eller uvanlig	14,3	13,9	16,4	10,5	15,7	12,1	14,1
Ganske uvanlig	34,3	32,2	32,1	29,1	32,4	26,3	29,6
Svært uvanlig	37,8	42,7	38,7	51,3	41,1	48,3	41,9
Vet ikke/vil ikke svare	2,3	2,7	2,5	4,2	3,4	5,6	3,0
SUM (N=1813)	100	100	100	100	100	100	100

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Hvordan harmonerer dette bildet med egne opplevelser av utsatthet? Som vi skal se, er grovt bedrageri og underslag to av de lovbruddene det er vanligst å ha blitt utsatt for selv. I tillegg kommer "andre former for økonomisk kriminalitet". Pris- og anbudssamarbeid kommer lenger ned på listen når vi måler egen utsatthet. Dette kan imidlertid skyldes at det er lettere å oppdage at man er utsatt for bedragerier og utroskap, mens man bare har en noe mer vag antakelse om at pris- og anbudssamarbeid er vanlig. Her kan man for eksempel ha opplevd en medieomtale av samarbeid i egen bransje, og derfor mene at ett tilfelle av samarbeid vil kunne ramme hele bransjen.

Det er også noen lovbruddstyper som peker seg ut ved at det er en høy andel av de spurte som mener at det er "svært uvanlig" å bli utsatt for dem i deres bransje. Dette gjelder det å bli utsatt for forbrytelser i gjeldsforhold samt unndragelse av skatter og avgifter. Svarfrekvensene kan skyldes at svært få reelt utsettes for dette. På den annen side er dette to lovbrudd der det kan være vanskelig å se (og skjønne) sammenhengene. Forbrytelser i gjeldsforhold vil ofte være synonymt med konkurstriminalitet. Mange vil kjenne til at de har tapt penger på andres konkurs. Men var det et lovbrudd som lå bak? Enda mer komplisert blir det når man for eksempel har en konkurrent som spekulerer i å gå konkurs, for på den måten å sanere gjeld. Det er ikke lett å vite at en konkurrent på denne måten får en ulovlig konkurransefordel med nye, lavere kapitalkostnader. Mye av de samme resonnementene vil gjelde mulighetene til å se og forstå at for eksempel konkurrentenes skatteunndragelser kan gi dem et urettmessig konkurransefortrinn. Eller de ser kanskje slike unndragelser, men de er ikke sikre på om motivasjonen er å ramme dem spesielt.

3.3. Vanskelig å sammenlikne med 1994-undersøkelsen

I 1994 stilte man spørsmålet: "Kan du for hvert av de forholdene jeg nå skal lese opp for deg angi om du tror at det er meget uvanlig, ganske uvanlig, ganske vanlig eller meget vanlig at bedrifter i din bransje blir utsatt for disse hendelsene?" Fire av de lovbruddene som deretter ble listet opp, konkurslovbrudd, bedrageri, underslag og korrupsjon er helt eller delvis sammenliknbare med vår 2003-undersøkelse. Hvis vi summerer

"ganske" og "meget vanlig" finner vi klart høyere antatt forekomst i 1994 enn i 2003. Særlig gjelder dette konkurslovbrudd, der hele 36 prosent mente dette var vanlig å bli utsatt for i 1994, mot rundt 5 prosent nå. Vi må umiddelbart påpeke en viktig forskjell mellom 1994 og 2003-undersøkelsene: I den siste undersøkelsen fikk de intervjuede forelagt seg muligheten til å svare det svakere alternativet "verken vanlig eller uvanlig", mens man i 1994 ble "tvunget" til å velge mellom ganske vanlig eller ganske uvanlig. Men selv når vi legger til de 10,5 prosentene som har valgt "mellomalternativet" for 2003, er antatt forekomst av konkurslovbrudd/forbrytelser i gjeldsforhold mer enn dobbelt så høyt i 1994 enn rundt ti år seinere. Her er det rimelig å peke på både forekomsten og oppmerksomheten rundt slike lovbrudd på første halvdel av 1990-tallet. Vi var i 1994 så vidt på vei ut av en lavkonjunktur som medførte mange konkurser og dermed mange ofre for konkurser og derav hyppig følgende lovbrudd. ØKOKRIM hadde også hatt sine egne konkursteam i virksomhet for å hjelpe landets politidistrikter med å håndtere alle disse sakene, noe som var med på å gi sakene mye oppmerksomhet.

I utgangspunktet ser også andelen som oppfatter sin bransje som utsatt ut til å være høyere i 1994 enn i 2003 også for bedrageri, underslag og korrupsjon. Men for bedrageri er sammenlikningen nokså umulig fordi vi i 1994 spurte om bedrageri generelt, mens vi for 2003 har spurt om det snevrere "grovt" bedrageri. Den komplikasjonen er ikke til stede for underslag, og i utgangspunktet ser antatt forekomst ut til å være vanligere i 1994 (17 prosent) i forhold til tallene for 2003 (10,4 prosent). Trekker vi imidlertid inn de som for 2003 har svart "verken vanlig eller uvanlig" (16,4 prosent), blir ikke forskjellen så opplagt. Det samme resonnementet kan gjøres gjeldende for korrupsjon, i tillegg kommer at dette i 1994 var en egen kategori, mens det ved den siste undersøkelsen er slått sammen med utroskap og bestikkelse.

3.4. Handel, hotell og restaurant oppfatter seg som mest utsatte

Hvor vanlig er det å bli utsatt for økonomisk kriminalitet? Mest interessant blir svarene på dette spørsmålet når man splitter virksomhetene opp etter næring. Er det noen næringer som er særlig utsatte?

Tabell 3.2. Andel virksomheter som regner det "svært" eller "ganske" vanlig å bli utsatt for lovbrudd i sin bransje. Etter lovbrudd og næring. Prosent. Veid N

Lovbruddskategori	Fiske, industri, bygg- og anlegg	Handel, hotell og restaurant	Privat og offentlig tjenesteyting	Offentlig forvaltning	Alle
Grovt bedrageri	12,1	18,3	6,2	4,8	11,3
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelse	6,0	16,2	4,5	0,7	8,5
Underslag	2,6	23,4	4,6	0,7	10,4
Forbrytelser i gjeldsforhold	5,2	6,9	3,3	3,7	4,9
Regnskapsovertredelser	8,3	9,9	5,5	2,4	7,4
Unndragelse av skatt. mva. eller toll	7,9	10,3	5,7	7,0	7,6
Pris- og anbudssamarbeid	15,1	14,2	9,0	1,3	11,6
N	334,8	603,3	801,9	73,1	1813

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004,SSB.

Tabell 3.3. Oppfatninger om forekomsten av lovbrudd begått i egen bransje. Andeler i prosent. Etter lovbruddskategori

Omfang	Grovt bedrageri	Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	Underslag	Forbrytelser i gjeldsforhold	Regnskaps- overtredelser	Unndragelse av skatt, mva. eller toll	Pris- og anbuds-samarbeid
Svært vanlig	0,3	0,4	0,3	0,2	0,6	0,7	0,2
Ganske vanlig	3,0	2,8	4,3	2,8	6,8	4,9	6,1
Verken vanlig eller uvanlig	10,5	9,9	12,0	9,7	15,5	11,0	12,4
Ganske uvanlig	27,6	28,0	29,9	26,6	30,1	25,4	27,2
Svært uvanlig	55,9	56,3	50,8	56,5	43,9	53,8	51,2
Vet ikke, vil ikke svare	2,7	2,6	2,7	4,2	3,0	4,0	2,9
Sum (N=1813)	100	100	100	100	100	100	100

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Handel, hotell og restaurant er særlig utsatt på alle felter, og særlig for underslag, bedrageri og utroskap mv. Fiske, industri, bygg og anlegg er ifølge informantene mer enn vanlig utsatt for pris- og anbuds-samarbeid, svært lite utsatt for underslag, og ellers gjennomsnittlig eksponert for økonomisk kriminalitet. Privat og offentlig tjenesteyting er (godt) under gjennomsnittet utsatt for de fleste former for økonomisk kriminalitet, og det samme kan sies om offentlig virksomhet. Her gjelder imidlertid et lite unntak for det å være utsatt for unndragelse av skatter og avgifter.

Et generelt problem med å måle denne typen generelle oppfatninger, som det er få forunt å kunne svare dekkende på, er selvfølgelig at mange av respondentene kan bringe videre allmenne oppfatninger av generell "synse"-karakter. Eller de kan uttale seg med tyngde basert på en ganske snever empiri eller mer eller mindre skjeve innfallsvinkler. Men sammenlikningen mellom bransjene er kanskje mer interessant i det man her kan stå overfor forholdsvis identiske feilkilder i hver bransje.

Et annet problem er mulighetene for at respondentene i for stor grad lar egne erfaringer styre svaret på et langt mer generelt spørsmål. Konkret kan vi spørre: Er det slik at de som selv har vært utsatt for økonomisk kriminalitet, i større grad svarer at bransjen er utsatt? Og er det slik at den typen lovbrudd man selv er utsatt for, er den typen man mener bransjen oftest er utsatt for?

Vi har analysert svarene på disse to spørsmålene (ut-satthet og oppfatning om ut-satthet) mot hverandre. Selv om det er få utsatte for en del av lovbruddene, så er tendensen svært klar: Har man selv vært utsatt for et lovbrudd i løpet av 2003, er sjansen betraktelig høyere for at man mener at det er vanlig i ens egen bransje å bli utsatt. På den annen side finner vi at siden det er relativt få som har vært utsatt for lovbrudd, er deres påvirkning på den totale tendensen til å svare at man er utsatt, relativt beskjeden.

Nå kan man imidlertid diskutere om dette er å betrakte som en feilkilde. Det å skjønne at man selv har vært et offer, kan tyde på og innebære en god innsikt i hva

som egentlig rammer den bransjen man jobber i. Videre kan man også regne med at flere som har uttalt seg om vanligheten av ut-sattheten i deres bransje, også kan uttale seg på bakgrunn av egne erfaringer, i det de kan ha vært utsatt i andre år enn 2003.

3.5. Tror det er uvanlig å begå lovbrudd i egen bransje

Neste spørsmål er noe mer "rett på sak". Vi har av forskjellige grunner ikke villet spørre om virksomhetene selv har begått lovbrudd, men går omveien om det man kan kalle "bransjerapportert" lovbrudd. Igjen er det vanskelig å vite om respondentene uttaler seg på en bakgrunn av egne erfaringer eller generelle oppfatninger, og hvor godt empirisk forankret disse oppfatningene er. På den annen side kan man imidlertid påstå at slike oppfatninger, hvis de er sterke og vanlige nok, kan bli til sosiale realiteter i seg selv. Hvis det er slik at man tror det er vanlig at man begår kriminalitet i egen bransje, kan man tenke seg at det øker sjansen for at en selv begår lovbrudd, eller det kan (også) bety at man blir mer opptatt av å sikre seg mot lovbrudd. Hvis man har en oppfatning av at lovbrudd er uvanlig, kan dette motsatt innebære en større motstand mot selv å begå lovbrudd, samt kanskje et oppfattet mindre behov for å forebygge lovbrudd mot egen bedrift. Flere av disse resonnementene vil selvfølgelig også gjelde i diskusjonen over, om i hvilket omfang man mener ens egen bransje er utsatt for lovbrudd.

Vi har tidligere sett at de som svarer for virksomhetene mener at det å bli utsatt for økonomisk kriminalitet gjennomgående er en lite vanlig hendelse. Dette bildet forsterkes når vi spør dem om de tror bransjens egne virksomheter begår et utvalg økonomiske lovbrudd. Veldig små andeler, under 1 prosent for alle lovbruddene, tror at det er "svært vanlig" å begå denne typen kriminalitet i deres bransje. Andelen som tror lovbrudd er "ganske vanlig" er høyere og svinger mellom snaut 3 og snaut 7 prosent. I motsatt ende av skalaen er det, med ett unntak, en flertallsoppfatning at lovbrudd er "svært" uvanlig. Legger vi sammen de to kategoriene "svært" og "ganske uvanlig", fanger vi inn mellom rundt 75 og 85 prosent av utvalget for hvert av spørsmålene.

Tabell 3.4. Andel virksomheter som regner det som "svært" eller "ganske" vanlig å begå lovbrudd i sin bransje. Etter lovbruddskategori og næring. Prosent

Omfang	Fiske, industri, bygg- og anlegg	Av dette: Bygg- anlegg*	Handel, hotell og restaurant	Privat og offentlig tjenesteyting	Offentlig forvaltning	Alle
Grovt bedrageri	3,2	2,0	6,3	1,5	0	3,3
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	2,3	0	5,1	2,4	0	3,2
Underslag	3,4	6,3	9,8	1,7	0	4,6
Forbrytelser i gjeldsforhold	3,9	6,0	5,2	1,2	0	3,0
Regnskapsovertredelser	9,9	10,4	9,6	5,0	:	7,4
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	7,7	9,6	9,0	2,9	0	5,6
Pris- og anbudssamarbeid	10,6	10,2	6,4	5,0	0	6,3
N	334,8	145,4	603,3	801,9	73,1	1813

* Andeler i prosent av undernæringen Bygg- anlegg.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

3.6. Tror det er vanligst med regnskapslovbrudd

Det er to-tre lovbruddstyper der relativt høyere andeler (på om lag 6-7 prosent) deler oppfatningen av at det er ganske eller svært vanlig at deres bransjekolleger begår dem. Det gjelder særlig regnskapsovertredelser og pris- og anbudssamarbeid. På tredjeplass kommer skatte- og avgiftsunndragelser. Dette er alle lovbruddskategorier som kan inneholde lovbrudd som allment kan bli oppfattet som noe mer bagatellmessige, og/eller vanskelige å oppdage.

Relativt lave frekvenser får vi for grove bedragerier og utroskap, korrupsjon og bestikkelser. Dette kan til en viss grad skyldes at spørsmålet kan misforstås. Noen av disse lovbruddene er det vel rimeligst å knytte til individuelle gjerningspersoner, og ikke til virksomheten slik spørsmålet kan tolkes.

Vi har noen muligheter til å sammenlikne disse resultatene med hva man fant i 1994-undersøkelsen (Ellingsen 1995, side 48-49). Den gang var det "arbeidsmiljølovbrudd" og "smøring" som flest la vekt på, disse svaralternativene er ikke med for 2003. På tredjeplass kommer "konkurslovbrudd" som 24 prosent mener er "ganske" eller "meget vanlig", en klart høyere andel enn vi finner nå. Som påpekt i forrige avsnitt, kobler vi dette til den høyere forekomsten av konkurser på begynnelsen av 1990-tallet, samt den tilsvarende høye medieoppmerksomheten. Antakelsene om "ulovlig prissamarbeid" og skatte- og avgiftsunndragelser er om lag som man finner i den foreliggende undersøkelsen. "Bare" 9 prosent mente i 1994-undersøkelsen at korrupsjon var "ganske" eller "meget vanlig", et resultat som antyder en noe mindre forekomst enn nå. Her må vi imidlertid ta høyde for at man i 1994 også hadde det noe mildere svaralternativet "smøring", som hele 34 prosent mente var tilsvarende utbredt.

Arbeidsmiljølovbrudd og smøring er ikke med som lovbruddskategorier i denne undersøkelsen. Arbeidsmiljøkriminalitet fordi det er en egen kategori i SSBs statistikk, som dermed ikke inngår i kategorien økonomisk kriminalitet. Dette gjelder også for Økokrims arbeid og statistikkføring. Hos Økokrim inngår arbeidsmiljøkrimi-

nalitet i miljøkriminalitet. Smøringsbegrepet har vi i praksis "strammet inn" da vi syntes dette var et for upresist begrep i forhold til kategorien "utroskap, korrupsjon eller bestikkelser" som vi altså har valgt å benytte.

Igjen er det oppdelingen på næring som gir de mest tydelige resultatene:

Igjen ser vi den uttalte overhyppigheten i handel, hotell og restaurant, med et unntak for pris- og anbudssamarbeid. Videre ligger fiske, industri, bygg og anlegg nær gjennomsnittet med unntak for en overrapportering av pris- og anbudssamarbeid. Her hadde vi en antakelse om at det særlig var bygg- og anleggsbransjen som mente at man blant dem begikk slikt ulovlig samarbeid, en antakelse som ikke viste seg å holde stikk. Denne bransjen blir presentert som like lovlig/lovbrytende som fiske og industri. Privat og offentlig tjenesteyting ligger mer eller mindre klart under gjennomsnittet for alle lovbrudd, mens offentlig virksomhet regner seg selv som særlig lite lovbrutersk. Dette passer godt sammen med det bildet vi fant da vi spurte virksomhetene om hvorvidt det var vanlig å bli utsatt for lovbrudd i deres bransje. For noen lovbrudd er samsvaret mellom disse svarene selvfølgelig: Lovbruddene begås ofte av interne aktører i virksomheten, dette gjelder som vi skal se for underslag og utroskap i særdeleshet, men også relativt hyppig for regnskapsovertredelser. Det vil også være typisk at man særlig rammes av pris- og anbudssamarbeid innen egen bransje. For mange av de andre lovbruddene er det imidlertid ikke åpenbart at aktører innen egen bransje behøver være aktørene. Vi kan dermed til en viss grad tolke samsvaret mellom opplevd utsatthet og opplevde lovbrudd innen egen bransje som et utslag av en oppfatning om relativt høye lovbruddsfrekvenser generelt innen egen bransje.

3.7. Hver fjerde mener konkurrentene begår lovbrudd

Nokså nøyaktig en firedel av de spurte mener at deres konkurrenter begår eller har begått økonomisk kriminalitet for å oppnå konkurransefordeler. Det er viktig å være oppmerksom på at nesten 15 prosent av de spurte mener at dette spørsmålet ikke passer for

dem (ikke vist i tabell). Særlig virksomheter innen offentlig forvaltning har, rimeligvis, funnet spørsmålet "upassende". Hele tre av fire virksomheter i denne næringen sier at spørsmålet ikke passer. I fiske, industri, bygg- og anlegg og handel, hotell og restaurant er det rundt en tredel som mener at deres konkurrenter begår eller har begått økonomisk kriminalitet for å skaffe seg konkurransefordeler.

Det er vanskelig å si om dette er et uttrykk for et høyt eller lavt omfang av lovbrudd blant konkurrentene til disse virksomhetene. For det første vet vi ikke hvor velbegrunnet oppfatningen er, dvs. om den baserer seg på en allmenn oppfatning i bransjen, eller på en mer spesifikk empiri. Det kan for eksempel tenkes at mange av de som har svart ja på dette spørsmålet refererer til en eller noen få hendelser som er "felleseie" i bransjen. I større grad enn for forrige spørsmål er det imidlertid relativt mange som har en oppfatning av at noen av deres konkurrenter gjør noe galt og oppnår en fordel med det. Dette kan være et farlig inntrykk hvis man er opptatt av kriminalitetsforebygging. At mange andre gjør noe galt, er et vesentlig argument hvis man ønsker å rasjonalisere behovet for å begå lovbrudd. Og at det er konkurrentene som gjør det, er et enda bedre argument: "Hvis ikke jeg også skaffer meg disse fordelene, vil konkurrenten vinne kampen om kundene".

3.8. Omfanget av egne offererfaringer

Etter de to spørsmålene der vi spurte virksomhetenes representanter hva de trodde om bransjens utsatthet og konkurrentenes og bransjens lovbruddsatferd, gikk vi over til å spørre om deres egne, konkrete erfaringer med å bli utsatt for økonomisk kriminalitet. Vi spurte "Ble din bedrift i løpet av 2003 utsatt for...", og så fulgte åtte svaralternativer, beskrevet slik:

- Grovt bedrageri, som trygdemisbruk, subsidie- eller fakturabedrageri (stilles til offentlig virksomhet, programmert i skjema)/Grovt bedrageri, som faktura-, kreditt- eller investeringsbedrageri (stilles til privat virksomhet, programmert i skjema)
- Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser
- Underslag, som uberettiget vinning eller tillitsbrudd, ikke nasking
- Forbrytelser i gjeldsforhold/ konkurs. Dette kan være ulovlig uttak av utbytte eller manglende begjæring
- Regnskapsovertredelser, som manglende regnskap og manipulasjon
- Skatt, merverdiavgift, toll
- Pris- og anbudssamarbeid
- Annen økonomisk kriminalitet

Respondentene blir altså bedt om å huske hva som skjedde i 2003. Spørsmålene ble stilt i perioden fra 01.03-02.04 i 2004, slik at erindringshorisonten var opptil ett år og 3 måneder. De som svarte ble også hjulpet til å skjønne hva svaralternativene innebar.

Hvis ikke den relativt korte beskrivelsen ga forståelse, hadde intervjuerne et utvalg med eksempler som ytterligere skulle lette kategoriseringen. Hvis ikke de sju første svarkategoriene ga rom for deres offererfaringer, kunne de svare ja på at de hadde vært utsatt for "andre former for økonomisk kriminalitet", noe relativt mange gjorde. Dette kommer vi tilbake til.

3.9. Rundt hver femte utsatt i løpet av 2003

Andelen vil avhenge litt av hvordan vi håndterer "annet-kategorien". Tar vi med kategorien "annen økonomisk kriminalitet", ligger andelen virksomheter som har vært ofre i løpet av 2003 på 22,4 prosent. Dette er sannsynligvis et for høyt estimat, i det man kan ha grunn til å anta at noen av svarene i denne kategorien kan være lovbrudd som det ikke er rimelig å definere som økonomisk kriminalitet. Holder vi de som bare har vært utsatt for andre former for økonomisk kriminalitet utenfor, synker andelen utsatte til 18,5 prosent (vektede tall). Dette er på den annen side en for lav andel ofre. En gjennomgang av svarene som rubriseres under kategorien "annen" økonomisk kriminalitet, viser at en betydelig andel av svarene må tolkes innefor rammene av hva vi i denne undersøkelsen har definert som økonomisk kriminalitet.

Er dette et høyt eller lavt tall? Det er selvfølgelig et spørsmål det er vanskelig å svare på, men noen påstander er mulige å verifisere. For eksempel er det klart vanligere for en bedrift å bli utsatt for økonomisk kriminalitet enn det er for privatpersoner å bli utsatt for de vinnings- og voldslovbruddene vi spør om i levekårsundersøkelsene. I Levekårsundersøkelsen 2001 fant man at rundt 14 prosent av den voksne befolkningen ble utsatt for ett eller flere tilfeller av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av ett år (Stene 2004).

Det er også viktig å være oppmerksom på at relativt mange av virksomhetene har vært utsatt for flere enn ett lovbrudd i 2003, og noen har vært utsatt for svært mange. Totalt har 406 (veid antall) av bedriftene opplevd å bli utsatt for lovbrudd. Til sammen har disse 406 virksomhetene vært utsatt for 5926 lovbrudd, det vil si gjennomsnittlig 14-15 lovbrudd per utsatt virksomhet. Dette gjennomsnittet skjuler store variasjoner:

Tabell 3.5. Andelen og antallet av de utsatte virksomhetene etter totalt antall lovbrudd. Prosent og absolutte tall. Veid utvalg

	Antall (veid, avrundet)	Andel (prosent) av de utsatte
1 lovbrudd	146,7	36,1
2-5 lovbrudd	145,4	35,8
6-10 lovbrudd	56,7	14,0
11-20 lovbrudd	16,2	4,0
21-50 lovbrudd	7,3	1,8
51-100 lovbrudd	13,8	3,4
Over 100 lovbrudd	6,9	1,8
Uoppgitt lovbrudd	13,2	3,3
Sum	406,2	100

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Boks 2. Andre former for økonomisk kriminalitet:

Ved å undersøke denne "annet-kategorien", kom det frem at noe over halvparten av bedriftene som ble utsatt for andre former for økonomisk kriminalitet kun ble utsatt for dette. Resten av bedriftene som rapporterte utsatthet for andre former for økonomisk kriminalitet ble i tillegg utsatt for lovbrudd som de selv plasserte innen en eller flere av de andre kategoriene. Dette var også tilfellet for de som ble utsatt for andre lovbruddskategorier som det var naturlig å sammenligne med. Med andre ord er det ikke en spesiell gruppe bedrifter som kun er utsatt for "andre former for økonomisk kriminalitet", og som åpenbart skiller seg ut fra de andre bedriftene i undersøkelsen.

Vi vurderte å plassere åpenbare "feilplasseringer" inn i riktige kategorier, på grunnlag av informasjon om hva slags annen økonomisk kriminalitet det var snakk om, og hva respondenten la i dette. Dette ville medført at tallet på bl.a. grove bedragerier ville blitt til dels mye større, men da uten at vi hadde tilstrekkelig informasjon om hendelsene til å være helt sikre på at det virkelig var grove bedragerier. Eksempler her er fakturabedragerier, katalogsvindel, trygde- og subsidiebedragerier. Bedragerier som ikke er grove, faller ikke inn under definisjonen av økonomisk kriminalitet. Det juridiske skillet mellom bedragerier og grove bedragerier går både på beløp og situasjonsavhengige faktorer, noe som gjør det spesielt problematisk for oss å plassere disse hendelsene i etterkant, gjennom bearbeidingen av materialet. Dette ville kreve mer informasjon om hendelsene, noe vårt undersøkelsesopplegg dessverre ikke ga rom for i denne omgang.

Ganske mange rapporterte om hendelser som kan være vinningskriminalitet, men som også kan være økonomisk kriminalitet. Et eksempel er grenselandet mellom underslag og naskeri/simpelt tyveri. Enkeltstående underslag av småbeløp er kanskje ikke alvorlige nok til å kvalifisere for å defineres som økonomisk kriminalitet. Dersom dette er et vedvarende problem over lang tid, kan det imidlertid summere seg til store beløp som rammer den enkelte bedrift kraftig. Igjen er det problematisk å kategorisere hendelsene i ettertid på grunnlag av tilgjengelig informasjon.

Et annet funn ved analysen av denne kategorien, var at det ser ut til å være veldig varierende hvor god kunnskap respondenten har om feltet økonomisk kriminalitet. Enkelte rapporterer for eksempel hendelser som ran inn her. Vi forutså at det kunne bli problematisk for respondentene å plassere hendelsene de hadde vært utsatt for i riktig kategori. Derfor ble det lagt stor vekt på å utvikle rikholdige eksempler under hver lovbruddskategori, inkludert "annet-kategorien", som ble lest opp for respondenten ved behov. Dette var dessuten tilgjengelig tilleggsinformasjon for den enkelte intervjuer. Til tross for disse tiltakene for å presisere begrepene våre, ble annet-kategorien hyppig brukt. Dette kan på den ene side sees som utslag av at begrepene som brukes er skjerpet, for eksempel sammenlignet med begrepsbruken i de to foregående undersøkelsene. Dette skulle tilsi at hendelsene som rapporteres innenfor de andre kategoriene er et minimum av det respondenten har opplevd å bli utsatt for, mens det som faller inn under annet-kategorien blir en samling hendelser der respondenten er i tvil om dette faktisk er økonomisk kriminalitet eller ikke. Når datamaterialet til tross for våre bestrebelsler på å skape klarhet i begrepsbruken avspeiler stor usikkerhet i rapporteringen, mener vi dette i seg selv er et funn som ikke bør elimineres. På grunnlag av dette valgte vi å beholde denne kategorien slik den var, for å unngå å gi inntrykk av en klarhet som i utgangspunktet ikke eksisterer når det gjelder begrepsbruken omkring økonomisk kriminalitet.

Vi stilte også oppfølgingsspørsmål om tapsbeløp og hvorvidt gjerningspersonen var intern eller ekstern. Av hensyn til respondenten, måtte vi her begrense oss til siste hendelse innen hver kategori, for å unngå at skjemaet skulle bli for langt, noe som igjen kunne medført lavere svarprosent (Mer om dette i dokumentasjonsrapporten). Denne type informasjon/ metadata kan det like vel være aktuelt å utnytte bedre i en eventuell gjentakelse av undersøkelsen på et senere tidspunkt.

Det vanligste er å bli utsatt for ett eller relativt få lovbrudd. Tre av fire av de utsatte virksomhetene har "bare" vært utsatt for fem eller færre lovbrudd. I den andre enden av skalaen er det noen forholdsvis få virksomheter som trekker opp. Rundt 5 prosent av de utsatte har vært utsatt mer enn 50 ganger i løpet av 2003. Hvis disse drøyt 20 virksomhetene er representative for alle norske virksomheter med mer enn fire ansatte, betyr det at vi kan gange antallet svært utsatte med 40. Dermed vil 800 virksomheter i Norge oppleve

å bli utsatt for mer enn 50 økonomiske lovbrudd hvert år. Dette tallet er høyt, og usikkerhetsmarginene er betydelige. Usikkerheten oppstår fordi dette er en utvalgsundersøkelse med de problemer dette reiser mht. representativitet. Vi kan for eksempel ha trukket noen enkeltbedrifter som er særlig utsatte. Noen av virksomhetene med mange erfarte lovbrudd vil også ha et betydelig innslag av lovbrudd der det er usikkerhet om vi står overfor det vi i vår undersøkelse regner som økonomisk kriminalitet.

3.10. Igjen: Vanskelig å uttale seg om utviklingen siden 1994

I 1994 var det 19,9 prosent av de spurte som sa de hadde vært utsatt. Resultatet framkom etter at man fjernet de svarene som åpenbart var tradisjonell kriminalitet (Ellingsen 1995). I 2003-undersøkelsen er andelen utsatte mellom 18,5 prosent og 22,4 prosent avhengig av hvordan vi håndterer kategorien "andre former for økonomiske lovbrudd".

Dette er en kategori som inneholder en del svar som impliserer tradisjonelle vinningslovbrudd, samt mange svar som tyder på at respondentene har opplevd det vi her kategoriserer som økonomisk kriminalitet. Det har imidlertid liten mening i denne sammenhengen å finanalysere annet-kategorien for å finne ut hva som kan defineres som økonomisk kriminalitet eller ikke, for slik å lete etter utviklingstrekk i forhold til 1994-undersøkelsen. Begge undersøkelsene er utvalgsundersøkelser med tilhørende statistiske usikkerhetsmarginer. Viktigere er det imidlertid å se på måleforskjellene mellom de to undersøkelsene:

Hovedproblemet ved en sammenlikning er forskjellene i erindringsperioder, det vil si hvor langt tilbake i tid vi ber respondentene huske om de har vært utsatt. Ved forrige undersøkelse var den på to år, nå er den ett år. Dette betyr selvfølgelig ikke at vi kan ta frekvensen for den siste undersøkelsen og gange med to.

For det første er det sannsynlig at bedrifter som har vært utsatt ett år, vil ha større sannsynlighet for å bli utsatt i det påfølgende året. Særlig vil vel dette gjelde bedrifter med mange rapporterte hendelser.

For det andre er hukommelsen en skrøpelig alliert. Å spørre om to års erindringshorisont, slik vi gjorde forrige gang, er utover det som anbefales i slike undersøkelser. Undersøkelser har klart dokumentert at ofre vil ha vansker med å huske at de faktisk har vært utsatt (se for eksempel Niemi 1986). Andre igjen husker offeropplevelsen, men plasserer den feil i tid (se for eksempel Garofalo 1981 eller Hagan 1985, se også Ellingsen 1994, side 24-25) Ellingsen forsvarte sitt valg av to års erindringshorisont forrige gang med at man her sto overfor profesjonelle aktører som for eksempel kunne ha regnskapsdata og annet skriftlig materiale å støtte seg til under erindringer.

Et tilleggsproblem er at de to undersøkelsene har svært forskjellig frafallsproblematikk. I den foreliggende undersøkelsen er frafallet på kun 8,2 prosent, mens man i 1994 hadde et frafall på over 50 prosent. Dette er en type undersøkelse der man etterspør relativt følsomme data. I slike sammenhenger er det vanlig å peke på to typer frafall, som omtalt tidligere. Den ene kategorien er respondenter som ikke ønsker å uttale seg fordi svaret vil innebære å "rippe opp i" eller avsløre hendelser som stiller respondenten i et uheldig

lys. Den andre typen frafall er de som føler at undersøkelsen ikke angår dem, de har jo ikke vært utsatt.

Enda et problem: Spørsmålene i 2003-undersøkelsen er mer spesifiserende i sin beskrivelse av lovbruddene. Dette kan på den ene siden ha gitt respondentene flere påminnelser, på den andre siden vil mange føle at de ikke har opplevd et lovbrudd som passerer kvalifiseringskravene. Kanskje det er noe av forklaringen på de mange svarene under annet? Respondentene mener seg virkelig utsatt for det de mener må være økonomisk kriminalitet, men vi har laget nåløyet for trangt i de spesifiserende spørsmålene.

Vi har her pekt på kombinasjonen av kortere erindrings-tid i 2003, høyere svarprosent og en mer stringent definisjon av økonomisk kriminalitet i denne undersøkelsen. Samlet burde disse tre faktorene tale for at virksomhetene i 2003 sannsynligvis rapporterer en høyere risiko for utsatthet enn i 1994. Det er i det minste klart vanskeligere å argumentere for at tendensen er den motsatte.

3.11. Flest utsatt for bedrageri og underslag

Av tabellen ser vi at det er flest som har vært utsatt grovt bedrageri, underslag og "annen økonomisk kriminalitet". For alle tre kategoriene er det om lag 5-6 prosent av bedriftene som har vært utsatt. I neste pulje kommer utroskap, forbrytelser i gjeldsforhold og pris- og anbudssamarbeide, med rundt 2,5-3,5 prosent utsatte bedrifter. Få, bare rundt 1 prosent, har vært utsatt for skatte- og avgiftsunndragelser eller regnskapsovertredelser.

Denne fordelingen kan avspeile minst to faktorer: Utsatthet og kunnskap om utsatthet. De fire hyppigste lovbruddsformene, grovt bedrageri, underslag, "annen" (inneholder mange bedragerier) og utroskap, er alle lovbruddsformer der kunnskap om lovbruddet kan genereres i bedriften selv. Men for de andre lovbruddsformene er man avhengig av kunnskap om situasjonen i en annen bedrift for å vite om man er et offer: Er det slik at konkurrentene unndrar skatt, leverandørene samarbeider om pris, at konkursen inneholdt lovbrudd som rammet vår virksomhet osv.?

Tabell 3.6. Antall og andel bedrifter utsatt for forskjellige lovbruddskategorier. Veide andeler innen hver lovbruddskategori. N=1813, veid

Lovbruddskategori	Andel utsatte (prosent), veid	Antall utsatte (veid)
Grovt bedrageri	6,3	114,7
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	3,6	65,9
Underslag	5,2	94,9
Forbrytelser i gjeldsforhold	2,5	45,9
Regnskapsovertredelser	1,0	18,0
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	0,8	15,1
Pris- og anbudssamarbeid	3,4	62,5
Andre former for økonomisk kriminalitet	6,2	112,5
Andel utsatte i alt	22,4*	406,2*

* Antall og andeler summerer seg ikke da flere virksomheter har vært utsatt for lovbrudd innen flere kategorier.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.7. Totalt antall lovbrudd, antall utsatte virksomheter, og gjennomsnittlig antall lovbrudd per utsatt virksomhet. Etter lovbruddskategori. Veid utvalg

Lovbruddskategori	Totalt antall lovbrudd	Antall utsatte virksomheter	Gjennomsnittlig antall lovbrudd per utsatt	Medianverdi for antall lovbrudd
Grovt bedrageri	1623,4	114,7	14,1	2
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	763,9	65,9	11,6	2
Underslag	330,3	94,9	3,5	1
Forbrytelser i gjeldsforhold	292,8	45,9	6,4	2
Regnskapsovertredelser	677,5	18,0	37,7	2
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	482,0	15,1	32,1	3
Pris- og anbudssamarbeid	161,8	62,5	2,6	2
Andre former for økonomisk kriminalitetkrim.	1594,7	112,5	14,1	2
Totalt	5926,4	406,2*	14,6	2

* Antallet summerer seg ikke da flere virksomheter har vært utsatt for lovbrudd innen flere kategorier.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.8. Antall virksomheter utsatte for lovbrudd (avrundet, veid) etter antall lovbrudd innen hver kategori. Absolutte tall. Veid utvalg

Lovbruddskategori	1 lovbrudd	2-5 lovbrudd	6-10 lovbrudd	11-20 lovbrudd	21-50 lovbrudd	51-100 lovbrudd	Over 100 lovbrudd	Uoppgitt lovbrudd	I alt
Grovt bedrageri	41,6	51,3	12,0	3,0	1,3	2,0	2,6	0,9	114,7
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	29,9	24,8	8,8	0	0	0	2,0	0,4	65,9
Underslag	54,8	31,5	3,9	0,5	0	2,0	0	2,2	94,9
Forbrytelser i gjeldsforhold	21,0	14,9	4,9	2,0	2,5	0	0,3	0,3	45,9
Regnskapsovertredelser	7,0	8,1	0	0	0	0,5	2,0	0,4	18,0
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	5,3	2,9	0,5	0,4	0	0,5	1,0	4,5	15,1
Pris- og anbudssamarbeid	19,9	32,0	4,2	2,2	0	0	0	4,3	62,5
Andre former for økonomisk kriminalitetkrim	37,5	35,6	14,2	4,5	6,0	6,8	2,5	5,5	112,5
I alt	146,7*	145,4*	56,7*	16,2*	7,3*	13,8*	6,9*	13,2*	406,2*

* Vertikal sum overstiger dette antallet fordi flere virksomheter vil ha vært utsatt for flere kategorier lovbrudd.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

3.12. Regnskapslovbrudd og skatteunndragelser kommer i flokk

Er det noen typer lovbrudd som oftest er enkelt-hendelser? Mens andre lovbrudd forekommer hyppigere når de først forekommer?

Det er to typer lovbrudd som særlig peker seg ut ved at de ser ut til å "komme i flokk": Hver utsatt bedrift har i snitt opplevd rundt 38 regnskapsovertredelser og rundt 32 skatte- og avgiftsunndragelser. På den andre siden av skalaen finner vi i snitt relativt få tilfeller av pris- og anbudssamarbeid, underslag og forbrytelser i gjeldsforhold per utsatt bedrift. Disse gjennomsnittene skjuler imidlertid en relativt skjev fordeling: Vi har også målt gjennomsnittlig antall lovbrudd blant utsatte som median, dvs. at vi finner det antallet lovbrudd som deler en ordnet rekke av antall lovbrudd på midten. Ser vi på dette målet, finner vi et gjennomsnitt som er langt lavere, dvs. på 2-3 saker per utsatt virksomhet. Vi har altså å gjøre med en del virksomheter som trekker gjennomsnittet (det aritmetiske) opp med særlig mange lovbruddserfaringer.

Av de 406 bedriftene som bekrefter at de har vært utsatt for lovbrudd (22 prosent), er det 13 bedrifter som ikke oppgir antall lovbrudd. Med andre ord har vi her 13 utsatte bedrifter med uoppgitt antall lovbrudd.

For alle lovbrudd under ett er det i snitt noe under tre av fire virksomheter (71,9) som har vært utsatt for 1-5

lovbrudd, slik vi så i tabell 5. På den ene siden peker pris- og anbudssamarbeid seg ut med at relativt mange har vært utsatt relativt få ganger. På den andre siden er det relativt få som har vært utsatt få ganger for forbrytelser i gjeldsforhold, utroskap og andre former for økonomisk kriminalitet

Mange av de utsatte er utsatt for få lovbrudd, noen veldig få er utsatt for svært mange lovbrudd. Rundt 36 prosent av de utsatte virksomhetene har vært utsatt for ett lovbrudd, mens ytterligere 36 prosent av de samme virksomhetene har vært utsatt for 2 til 5 lovbrudd i 2003. I den andre enden av skalaen har vi 21 virksomheter (dvs. drøyt 5 prosent av de utsatte) som har vært utsatt for over 50 lovbrudd. Blant dem har 7 vært utsatt for over 100 lovbrudd. Totalt har de 406 utsatte bedriftene i vår undersøkelse vært utsatt for til sammen drøyt 5 900 lovbrudd. Av disse er det 10 bedrifter som har vært utsatt for totalt 3550 lovbrudd. Det vil si at 2,5 prosent av de utsatte bedriftene har erfart om lag 60 prosent av alle lovbruddene.

Noe uheldig med tanke på sammenlignbarhet med kriminalstatistikken til SSB, er det at de som har vært utsatt for høyest antall lovbrudd (fra 21 lovbrudd og oppover), hovedsakelig befinner seg i den noe diffuse kategorien "Andre former for økonomisk kriminalitet". Mange av lovbruddene som rapporteres innen denne kategorien, med høye antall, er sannsynligvis naskeri og annen vinningskriminalitet. Dette vil også bidra til å

farge bildet for anmeldelsestilbøyelighet, som vi kommer tilbake til i kapittel 4 om kontrollbildet. Da vi av ulike grunner som nevnt i boks 2 har valgt å beholde denne annet-kategorien, bidrar dette til å gjøre sammenligningen med anmeldelsesstatistikken til SSB noe problematisk for rapporterte og anmeldte tilfeller av økonomisk kriminalitet totalt. Noe av det samme problemet gjelder kategorien "Grovt bedrageri". Også her finner vi enkelte bedrifter som rapporterer om relativt høye antall hendelser. Som nevnt i boks 2 forutsetter denne kategorien at respondenten skiller mellom bedrageri og grovt bedrageri, og kun rapporterer de grove tilfellene. Muligens var dette et krav som forutsetter høyere kunnskap om økonomisk kriminalitet hos respondenten enn den kunnskapen respondentene faktisk sitter inne med.

Det er sjelden å se virksomheter som har vært utsatt for svært mange (over 50) tilfeller av pris- og anbudssamarbeid og forbrytelser i gjeldsforhold. Dette er vanligere ved andre former for økonomisk kriminalitet og grovt bedrageri. Den samme tendensen er der for regnskapsøvertredelser og unndragelser av skatter og avgifter, men her er tallene for små til at vi kan tillegge dem noen vekt.

3.13. Utsatthet etter næring

3.13.1. Handel, hotell og restaurant mest utsatt...

Hvis vi tar med "annet-kategorien", er det totalt drøyt 22 prosent av virksomhetene i vårt utvalg som har vært utsatt for en eller flere økonomiske lovbrudd det siste

året. En næring peker seg ut som særlig utsatt, nemlig det vi med et samlenavn benevner som handel, hotell og restaurant. Her har knapt 28 prosent av virksomhetene opplevd å bli utsatt for økonomiske lovbrudd. De andre næringene ligger noe under snittet (fiske, industri, bygg- og anlegg og privat og offentlig tjenesteyting) og om lag på gjennomsnittet (offentlig forvaltning).

3.13-2. ...men ikke for pris- og anbudssamarbeid

Hvor utsatthet man er for lovbrudd, varierer altså mye med hvilken næring man tilhører. Tydeligst blir dette når vi ser på utsattheten for forskjellige typer økonomiske lovbrudd:

Handel, hotell og restaurant er mer enn vanlig, over gjennomsnittet, utsatt for seks av åtte lovbruddformer. I de to andre tilfellene er utsattheten nær gjennomsnittet. Privat og offentlig tjenesteyting er relativt nære gjennomsnittlig utsatt for de fleste former for lovbrudd. Fiske, industri, bygg og anlegg er den næringsgrupperingen som er mest utsatt for pris- og anbudssamarbeid, men denne er noe mindre enn gjennomsnittlig utsatt for de fleste andre lovbruddene. Igjen er vi overrasket over at det ikke er bygg- og anleggsbransjen som er særlig utsatt for pris- og anbudssamarbeid. Snarere er utsattheten under gjennomsnittet for alle næringer. Offentlig virksomhet gir et mer sammensatt bilde. Her er virksomhetene godt over snittet utsatt for grove bedragerier og unndragelser av skatt og avgifter, mens man sjelden opplever underslag og utroskap.

Tabell 3.9. Utsatthet for forskjellige økonomiske lovbrudd, etter næring. Prosent

Lovbruddskategori	Fiske, industri, bygg- og anlegg	Av dette; Bygg og anlegg	Handel, hotell og restaurant)	Privat og offentlig tjenesteyting	Offentlig forvaltning	Alle
Grovt bedrageri	5,8	3,4**	6,1	6,4	9,9	6,3
Utroskap, korrupsjon eller bestikklser	2,8	1,6**	4,7	3,4	1,5	3,6
Underslag	1,8	0,6**	8,9	4,2	1,1	5,2
Forbrytelser i gjeldsforhold	2,2	0,9**	3,0	2,4	1,3	2,5
Regnskapsøvertredelser	1,0	0,4**	1,2	0,8	1,3	1,0
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	0,4	0,4**	1,6	0,1	4,7	0,8
Pris- og anbudssamarbeid	5,1	0,9**	3,1	3,1	3,5	3,4
Andre former for økonomisk kriminalitet.	4,9	2,0**	8,4	5,1	6,9	6,2
Utsatte i alt	62,6	29,0	168,2	159,5	15,9	406,2
Andel utsatte i alt	18,7*	19,9***	27,8*	19,8*	21,8*	22,4*
N	334,8	145,4	603,2	801,9	73,1	1813

*Andelene summerer seg ikke da flere virksomheter har vært utsatt for lovbrudd innen flere kategorier.

** Andel utsatte i Bygg/anlegg av hovednæringen Fiske, industri, bygg- og anlegg.

*** Andel utsatte i alt i prosent av undernæringen Bygg/anlegg. Andel utsatte i alt i bygg/anlegg utgjør 8,7% av hovednæringen Fiske, industri, bygg- og anlegg.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.10. Totalt antall lovbrudd, antall utsatte virksomheter, og gjennomsnittlig antall lovbrudd per utsatt virksomhet. Etter næring. Veid utvalg

Næring	Totalt antall lovbrudd	Antall utsatte virksomheter	Gjennomsnittlig antall lovbrudd per utsatt	Medianverdi for antall lovbrudd
Fiske, industri, bygg- og anlegg	196	62,6	3,1	2
Av dette: Bygg og anlegg	85,7	29,0	3,0	1
Handel, hotell og restaurant	1592	168,2	9,5	3
Privat og offentlig tjenesteyting	3484	159,5	21,8	3
Offentlig forvaltning	654	15,9	41,1	2
Sum	5926	406,2	14,6	2

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.11. Antallet utsatte virksomheter etter antall lovbrudd og næring. Absolutte tall. Veid utvalg

Næring	1 lovbrudd	2-5 lovbrudd	6-10 lovbrudd	11-20 lovbrudd	21-50 lovbrudd	51-100 lovbrudd	Over 100 lovbrudd	Uoppgitt	I alt
Fiske, industri, bygg- og anlegg	25,5	29,6	4,0	1,8	1,0	0	0	0,7	62,6
Av dette bygg og anlegg	14,4	10,5	3,3	0,4	0	0	0	0,4	29,0
Handel, hotell og restaurant	60,5	46,8	31,9	6,3	5,5	8,5	1,0	7,7	168,2
Privat og offentlig tjenesteyting	55,9	63,0	18,8	7,1	0,8	4,9	4,6	4,3	159,5
Offentlig forvaltning	4,8	5,9	1,9	1,0	0	0,5	1,3	0,5	15,9
I alt	146,7	145,4	56,7	16,2	7,3	13,8	6,9	13,2	406,2

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Som man ser, offentlige virksomheter og virksomheter som driver med privat tjenesteyting, er særlig ofte utsatt for mange lovbrudd når de først er utsatt. Men også her viser beregningen av gjennomsnittet målt som median at det er noen særlig hyppig utsatte virksomheter som trekker snittet kraftig opp.

Nesten alle de hyppig utsatte virksomhetene befinner seg i næringene handel, hotell og restaurant og privat og offentlig tjenesteyting. Antallet utsatte i offentlig forvaltning er så få at denne næringen ikke vil bli kommentert her. Fiske, industri, bygg og anlegg peker seg ut ved at nesten alle de utsatte har opplevd relativt få lovbrudd.

3.14. De største mest utsatt

De største virksomhetene, målt etter antall ansatte, er de gjennomgående mest utsatte. De er over gjennomsnittet utsatt for fem av åtte lovbruddstyper. Ingen av de store har opplevd å være ofre for andres unndragelse av skatter og avgifter, mens de er litt under gjennomsnittet utsatt for pris- og anbudssamarbeid og andre former for økonomiske lovbrudd. At de store er mest utsatte, vil på en måte synes selvsagt. Jo større virksomheten er, jo flere relasjoner vil man gjennomgående ha mot omverdenen, og jo flere transaksjoner vil man være involvert i. Man vil også ha flere ansatte som kan begå bedrageri, underslag eller utroskap. Vi vil imidlertid påpeke at de to virksomhetsgruppene med flest ansatte har så vidt små underlagstall at en mer spesifisert analyse må gjøres med varsomhet. Det påfallende er imidlertid at det ikke er noen lineær sammenheng mellom størrelse og utsatthet. For eksempel er virksomhetene med 50-99 ansatte (de nest største) mindre utsatt for økonomiske lovbrudd enn de

minste virksomhetene (med 5-19 ansatte). Dette gjelder for sju av åtte lovbruddstyper.

De aller minste virksomhetene er faktisk mest utsatt for to av kategoriene lovbrudd. Dette gjelder for pris- og anbudssamarbeid, noe som kan skyldes at de store begår slike lovbrudd, mens de små er utsatt for dem. Overrepresentasjonen gjelder også "andre former for økonomiske lovbrudd". Dette er en "restkategori" av lovbrudd. At de små har flere lovbrudd som faller inn under denne kategorien kan skyldes at de har vært mindre "profesjonelle" til å svare enn de større virksomhetene, og dermed måttet subsumere flere lovbrudd under denne kategorien. Man må imidlertid være oppmerksom på at forskjellene mellom de små og store virksomhetene er relativt beskjeden for begge disse to lovbruddskategoriene, slik at forskjellene ikke er statistisk signifikante.

De største virksomhetene (med 100 ansatte eller flere) utpeker seg med å være utsatt for spesielt mange lovbrudd. Dette var vel forventet ut fra antakelsen om at større virksomheter har større virkefelt og derfor er mer eksponerte. Merk også det høye gjennomsnittstallet for de aller minste virksomhetene. Også her viser beregningen av median at det er noen virksomheter med svært mange offererfaringer som trekker snittet opp.

De små virksomhetene er gjennomgående utsatt for relativt få lovbrudd, slik at det her er noen virksomheter som trekker gjennomsnittet opp. Det interessante er at av de 21 bedriftene som har opplevd mer enn 50 lovbrudd i 2003, så har 16 virksomheter færre enn 20 ansatte.

Tabell 3.12. Utsatthet for forskjellige økonomiske lovbrudd, etter ansattgruppe. Prosent

Lovbruddskategori	5-19 ansatte	20-49 ansatte	50-99 ansatte	100 eller flere	Alle
Grovt bedrageri	6,2	7,0	5,1	7,6	6,3
Utroskap, korrupsjon eller bestikklser	3,7	3,5	2,4	5,1	3,6
Underslag	4,9	6,1	3,8	9,2	5,2
Forbrytelser i gjeldsforhold	2,3	3,3	1,9	3,7	2,5
Regnskapsovertredelser	0,9	1,2	1,5	1,6	1,0
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	0,7	1,4	0,6	0,0	0,8
Pris- og anbudssamarbeid	3,6	3,3	1,9	2,6	3,4
Andre former for økonomisk kriminalitet	6,5	5,8	5,0	5,1	6,2
Andel utsatte	21,8*	24,9*	19,6*	27,5*	22,4*
N	1325,7	324,4	101,9	61,1	1813

*Andelene summerer seg ikke da flere virksomheter har vært utsatt for lovbrudd innen flere kategorier.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.13. Totalt antall lovbrudd, antall utsatte virksomheter, og gjennomsnittlig antall lovbrudd per utsatt virksomhet. Etter ansattgruppe. Veid utvalg

	Totalt antall lovbrudd	Antall utsatte virksomheter	Andel utsatte virksomheter	Gjennomsnittlig antall lovbrudd per utsatt	Medianverdi for antall lovbrudd
5-19 ansatte	4253	288,6	21,8	14,7	3
20-49 ansatte	881	80,9	24,9	10,9	2
50-99 ansatte	289	20,0	19,6	14,5	1
100 eller flere	503	16,8	27,5	29,9	2
Sum	5926	406,2	22,4	14,6	2

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.14. Antallet utsatte virksomheter etter antall lovbrudd og ansattgruppe. Absolutte tall. Veid utvalg.

	1 lovbrudd	2-5 lovbrudd	6-10 lovbrudd	11-20 lovbrudd	21-50 lovbrudd	51-100 lovbrudd	Over 100 lovbrudd	Uoppgitt	I alt
5-19 ansatte	102,7	103,0	45,6	9,4	4,0	11,9	4,0	8,0	288,6
20-49 ansatte	29,3	28,3	10,1	4,4	3,0	1,5	1,0	3,3	80,9
50-99 ansatte	9,6	6,3	0,4	1,4	0	0,4	1,0	0,9	20,0
100 eller flere	5,1	7,8	0,5	1,0	0,3	0	0,9	1,2	16,8
I alt	146,7	145,4	56,7	16,2	7,3	13,8	6,9	13,2	406,2

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 3.15. Gjerningsperson/foretak, etter lovbruddskategori. Prosent (veid)

Lovbruddskategori	Egne ansatte	Personer utenfor	Antall utsatte i alt (veid)=406,2
Grovt bedrageri	10,0	90,9	114,7
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	76,3	29,1	65,9
Underslag	88,1	14,3	94,9
Forbrytelser i gjeldsforhold	0	100	45,9
Regnskapsovertredelser	44,3	55,7	18,0
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	3,7	100	15,1
Pris- og anbudssamarbeid	6,5	96,1	62,5
Andre former for økonomisk kriminalitet	9,8	90,7	112,5

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

3.15. Flest utsatte i Oslo og Hordaland

Å sammenlikne offerfordelingen geografisk ga betydelige utslag i 1994-undersøkelsen, i det virksomhetene i Oslo og Østlandsområdet var klart overrepresenterte som ofre (Ellingsen 1995). De regionale forskjellene er ikke så tydelige i 2003-undersøkelsen. Oslo og Hordaland peker seg ut som fylker med en andel utsatte klart over gjennomsnittet. Både Sogn og Fjordane, Telemark, Aust-Agder, Nord-Trøndelag og Finnmark har andeler godt under gjennomsnittet, men her er tallgrunnlaget for hvert enkelt fylke til gjengjeld lite. Vi finner altså igjen overrepresentasjonen for Oslo fra 1994, mens resten av Østlandsfylkene ligger ganske nært gjennomsnittet.

De fylkesmessige offerfrekvensene vi har funnet gir ikke noe grunnlag for en regionsmessig inndeling som gir klare utslag. For eksempel ligger Finnmark godt under gjennomsnittet, mens de to andre nordlige fylkene ligger over snittet (Troms) eller litt under (Nordland).

3.16. Gjerningspersonen/foretaket

Først noen avklaringer: Andelene summerer seg til over 100 prosent for flere av lovbruddstypene. Dette skyldes at noen av lovbruddene må være begått av både egne ansatte og personer utenfor virksomheten samtidig. Personen svarer her for siste tilfelle av lovbrudd innen hver kategori.

De typiske "interne" lovbruddene er utroskap mv., samt underslag, samt til en viss grad regnskapsovertredelser (små tall). De typisk eksterne lovbruddene er forbrytelser i gjeldsforhold, grove bedragerier, pris- og anbudssamarbeid samt skatte- og avgiftsunndragelser.

3.17. Hvordan ble lovbruddet oppdaget?

Det er tre konkrete arbeidsmåter eller fenomener som peker seg ut som viktige for å oppdage økonomisk kriminalitet. For det første er den interne revisjonen viktig. Rundt halvparten av regnskapsovertredelsene (små tall), underslagene og de grove bedrageriene ble oppdaget gjennom dette arbeidet. Det bidro også i en vesentlig andel av sakene som omhandlet utroskap og forbrytelser i gjeldsforhold. For det andre bidrar regnskapssystemene i virksomheten til at rundt en femdel av de grove bedrageriene blir oppdaget, samt rundt en firedel av tilfellene av utroskap, underslag og forbrytelser i gjeldsforhold. Som vi siden skal se, er også tiltak knyttet til forbedring av regnskap og revisjon de tiltakene som virksomhetene hyppigst har iverksatt. For det tredje er tips fra ansatte viktig i en del saker, rundt en femdel av "andre former", utroskap og pris- og anbudssamarbeid oppdages ved slike tips. Nesten like ofte spiller tipsene inn når man oppdager grovt bedrageri, utroskap og skatte- og avgiftsunndragelser (små tall).

Tabell 3.16 Årsaker (metoder som førte) til at lovbruddet ble oppdaget. Etter lovbruddskategori. Prosent. Veid utvalg

	Intern revisjon	Regnskapssystemer	Adgangs-kontroll	Kreditt-sjekk av kunder	Advokat ved kontrakt	Kontroll ved tilsyns-myndighet	Tips fra ansatte	Annen måte	Antall utsatte bedrifter, i alt = 406,2 (veid)*
Grovt bedrageri	47,2	24,8	0	6,3	0	0,3	17,8	26,9	114,7*
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	29,5	20,3	3,5	0	0,8	4,1	19,3	31,6	65,9*
Underslag	52,9	21,0	2,6	2,1	0	0	16,5	27,7	94,9*
Forbrytelser i gjeldsforhold	18,0	21,9	0	2,7	0	3,6	9,9	50,0	45,9*
Regnskapsovertredelser	54,0	7,9	0	3,9	0	13,7	4,2	35,6	18,0*
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	10,1	9,1	0	2,8	0	6,0	16,8	45,8	15,1*
Pris- og anbudssamarbeid	4,6	2,8	0	0	0	1,2	18,1	73,2	62,5*
Andre former for økonomisk kriminalitet	7,4	11,1	4,4	3,3	0	2,7	22,9	58,9	112,5*

* De vertikale antallene summerer seg ikke, da flere virksomheter har vært utsatt for lovbrudd innen flere kategorier. De horisontale andelene overstiger 100 prosent da mange rapporterer flere årsaker.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Den høye andelen som svarer på "annen måte" kan tolkes på flere måter. Enten har ikke våre svaralternativer truffet, eller så er det slik at man ikke helt vet hvordan lovbruddet ble oppdaget. I en del av tilfellene rapporterte personene her "tips fra andre" eller at respondenten "oppdaget det selv", uten nærmere angivelse av årsaken til at det ble oppdaget. Andelen som svarer "annen måte" er særlig høy ved de mest eksternt pregete lovbruddene, dvs. pris- og anbudssamarbeid og forbrytelser i gjeldsforhold, samt ved den mer diffuse, sammensatte kategorien "andre former for økonomisk kriminalitet".

Merk at vi sier "oppdaget" og ikke "oppklart". Hva som skjedde med lovbruddet etter at det ble oppdaget og eventuelt anmeldt, kommer vi noe tilbake til senere.

3.18. Vanskelig å tallfeste kostnadene

Hvor mye gikk tapt for virksomhetene i forbindelse med det siste lovbruddet de ble utsatt for? Dette er et vanskelig spørsmål å svare på. For det første er det noen lovbrudd, eksempelvis korrupsjon og pris- og anbudssamarbeid, der det er omtrent umulig å gi noe fornuftig anslag på tapet for ens egen bedrift. For det andre kan tapene (også) være av ikke-økonomisk karakter, særlig kan dette gjelde der lovbruddet har blitt gjennomført på en måte som innebærer et betydelig tillitsbrudd.

Vi har derfor valgt å bare spørre om størrelsen på tapet i forbindelse med virksomheter som har vært utsatte for lovbruddene grovt bedrageri og underslag. Vi antok at det ved disse lovbruddene oftere ville være lettere å tallfeste det økonomiske tapet.

115 virksomheter i utvalget (veid) hadde vært utsatt for grovt bedrageri. Sju virksomheter (veid) kunne ikke tallfeste tapet. De gjenstående 108 virksomhetene hadde samlet tapt drøyt 25,5 mill. kroner, et gjennomsnittstap på nesten 237 000 kroner per utsatt virksomhet som kunne tallfeste tapet. Dette gjennomsnittet blir imidlertid preget av at noen få tap trekker gjennomsnittet kraftig opp. Vi har også målt tapsstørrelsen som

median, dvs. at vi finner det tapet som deler en ordnet rekke av tapsstørrelser på midten. Median tapsstørrelse er på 20.000 kroner. Rundt en firedel av de utsatte virksomhetene har vært utsatt for tap på 4 000 kroner eller mindre, mens en tilsvarende firedel har opplevd tap på 100 000 kroner eller mer. I denne sammenheng er det viktig å merke seg at det ikke bare er beløpets størrelse som er avgjørende for hvorvidt et bedrageri er å betrakte som grovt. Hvorvidt bedrageriet er begått i kombinasjon med bl.a. misbruk av stilling eller "triksing" med regnskapet spiller også inn her. Uten opplysninger om hvorvidt dette er tilfellet, er vi her avhengige av å kunne stole på at respondenten har nok kunnskap om forholdet og det juridiske skillet, til å plassere hendelsen i riktig lovbruddskategori (se også boks 2).

95 virksomheter i utvalget (veid) hadde vært utsatt for underslag. Seks virksomheter kunne ikke tallfeste tapet. De gjenstående 89 virksomhetene hadde samlet tapt litt over 8,5 mill. kroner, et gjennomsnittstap på nesten 96 000 kroner per utsatt virksomhet som kunne tallfeste tapet. Også dette gjennomsnittet blir imidlertid preget av at noen få tap trekker gjennomsnittet opp. Median tapsstørrelse er på 30 000 kroner. Nesten tre av ti utsatte virksomheter har opplevd tap på 10 000 kroner eller mindre, mens rundt en firedel av de samme virksomhetene har opplevd tap på 100 000 kroner eller mer. Underslag kan forekomme relativt hyppig blant dem som utsettes for det. Vi har bare spurt om beløpet for siste hendelse. Relativt små beløp kan imidlertid summere seg til store verdier i løpet av et år. Og på samme måte som for bedrageri er det andre faktorer enn beløpet som skiller underslag fra for eksempel naskeri. Med andre ord står vi her overfor noen av de samme definisjonsproblemene som for grovt bedrageri.

4. Kontrollbildet

4.1. Rundt hvert femte lovbrudd skal være anmeldt til politiet

For hver av de lovbruddstypene som vi har spurt respondentene om de har vært utsatt for, har vi deretter spurt hvor mange tilfeller av slike lovbrudd de har vært utsatt for. Deretter har vi spurt hvor mange av disse tilfellene som er blitt anmeldt til politiet. Disse svarene gir oss (minst) to interessante muligheter til analyse. Vi kan for det første si hvilke og hvor mange saker som virksomhetene finner det interessant å gå til politiet med. For det andre får vi en mulighet til å sammenlikne vår survey med SSBs kriminalstatistikk. Vi må imidlertid presisere at denne sammenlikningen i utgangspunktet ikke er en del av dette prosjektet. Drøftingen her må derfor bare oppfattes som tentativ, og kan muligens danne utgangspunktet for en videre analyse.

I sum blir hver femte lovovertrødelse anmeldt til politiet. Vi kan altså anta at det her er betydelige mørketall hvis man går til politistatistikken for å finne ut hvor ofte virksomhetene er utsatt for økonomisk kriminalitet: For hvert slikt lovbrudd vi finner i anmeldelsesstatistikken blir det altså begått og oppdaget fire andre. Dette regnestykket halter imidlertid, for å si det forsiktig, når vi sjekker surveytallene mot anmeldelsesstatistikken.

I 2003 ble det anmeldt nesten 16 000 lovbrudd av typen økonomisk kriminalitet, det normale antallet anmeldelser de siste årene har vært 8 000.

Virksomhetene i surveyen har samlet anmeldt drøyt 1 200 slike lovbrudd. De drøyt 1 800 virksomhetene i surveyen utgjør om lag 1/40 del av alle virksomheter med mer enn fire ansatte. Alle virksomhetene av denne størrelsen skal dermed samlet ha anmeldt minst 48 000 tilfeller av økonomisk kriminalitet dette året. En del slik kriminalitet er også anmeldt av mindre virksomheter, statlige kontrollinstanser og andre.

Hvorfor stemmer ikke dette regnestykket? En mulig forklaring er at virksomhetene vil framstå som mer "skikkelige" enn de er, og dermed påberoper seg å ha anmeldt saker som politiet i realiteten ikke har mottatt. At politiet ikke har fått saken kan også tenkes å bero på at den som i vår undersøkelse svarer for bedriften ikke er synonym med den/de som har ansvaret for anmeldelsene, og at det her kan ha oppstått misforståelser.

En annen mulig forklaring er at ikke alle har fått med seg skillet mellom økonomisk kriminalitet og annen kriminalitet. Politiet har altså mottatt anmeldelsen, men har subsumert den under en annen kategori enn økonomisk kriminalitet (mer om dette i boks 2). Et eksempel er forskjellen mellom grovt og "ordinært" bedrageri. Bedragerier av den siste typen ble det anmeldt nesten 9 400 av i 2003, et antall som er i tråd med de siste årenes anmeldelser. Noe av den samme problematikken gjør seg gjeldende for naskeri/simpelt tyveri begått av ansatte; ved stadige gjentakelser kan dette kategoriseres som underslag.

Tabell 4.1. Andelen selvrapportert anmeldte saker etter lovbruddskategori og antallet anmeldte saker. Prosent og absolutte tall. Veid

Lovbruddskategori	Totalt antall rapporterte saker (N)	Andel anmeldte saker	Antall anmeldte saker (veid)
Grovt bedrageri	1623,4	29,8	484,4
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	763,9	5,9	45,2
Underslag	330,3	48,3	159,4
Forbrytelser i gjeldsforhold	292,8	49,2	144,1
Regnskapsovertrødelse	677,5	2,6	17,3
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	482,0	0,9	4,4
Pris- og anbudssamarbeid	161,8	4,4	7,1
Andre former økonomisk kriminalitet	1594,7	22,2	354,7
Sum (snitt)	5926,4	20,5	1216,6

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 4.2. Tiltak knyttet til siste lovbrudd, etter tiltak og lovbruddskategori. Prosent, veid utvalg

Lovbruddskategori	Politianmeldelse	Oppsigelse	Erstatningskrav	Sivil sak	Rapportering til tilsynsmynd.	Ingen tiltak	Antall utsatte i alt = 406,2 (veid) *
Grovt bedrageri	45,5	10,7	33,7	17,4	23,5	36,4	114,7*
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser)	33,8	52,9	36,9	19,8	24,7	30,3	65,9*
Underslag	43,1	67,7	56,1	17,6	18,7	11,4	94,9*
Forbrytelser i gjeldsforhold	16,4	0	50,7	22,5	26,2	39,8	45,9*
Regnskapsovertredelser	31,9	37,5	29,4	11,4	27,4	37,7	18,0*
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	6,9	0	6,3	3,2	37,8	58,5	15,1*
Pris- og anbudssamarbeid	4,0	5,9	3,3	4,0	9,0	88,3	62,5*
Andre former økonomisk kriminalitet	46,7	2,0	17,8	3,9	23,1	40,6	112,5*

* De vertikale antallene summerer seg ikke, da flere virksomheter har vært utsatt for lovbrudd innen flere kategorier. De horisontale andelenene overstiger 100 prosent da mange rapporterer flere tiltak.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

4.2. Bedrageri og utroskap oftest anmeldt

Andelen som anmelder varierer betydelig fra lovbrudd til lovbrudd, og variasjonen synes å ha noe med graden av (nær) kunnskap å gjøre. Andelen er høyest i de sakene der man selv kan oppdage og dokumentere lovbruddet, dvs. grovt bedrageri, utroskap og "andre former..." (mange bedragerisaker). Andelen anmelder er også høy for forbrytelser i gjeldsforhold. I denne sammenhengen er det sannsynligvis slik at man først rapporterer seg utsatt når man konkret har god grunn til å tro at man har tapt penger på grunn av konkurs hos for eksempel en kunde. I noen tilfeller må man vel også politianmelde tapet for å kunne ha noe håp om å få noe igjen.

4.3. Flere anmeldte siste hendelse

Etter å ha spurt hvordan siste hendelse ble oppdaget, spurte vi hvilke tiltak som ble satt i verk knyttet til hendelsen, og ga respondentene en serie svaralternativer.

Andelen anmeldte saker er her gjennomgående høyere enn når vi spurte om andelen tilfeller som var anmeldt, uten at vi kan antyde noen tilfredsstillende forklaring på dette. Underslag er det som hyppigst fører til tiltak i en eller annen form, sannsynligvis fordi det er en intern hendelse det "må" gjøres noe med. I så mye som to av tre av de siste hendelsene av underslag har saken endt med en oppsigelse. Det er reist erstatningskrav i over halvparten av hendelsene, og noe under halvparten av sakene har endt hos politiet. Noe av det samme mønsteret finner vi igjen for utroskap, men i klart mindre dramatisk form. Grove bedragerier og "andre former" har omtrent det samme tiltaks-mønsteret, muligens fordi mange av de "andre" lovbruddene er bedragerier. Mønsteret blir imidlertid noe annerledes enn ved underslag og utroskap i det færre av lovbruddene er begått internt.

Relativt mange mister hvert år jobben i norske virksomheter fordi de har begått økonomiske lovbrudd. Å miste jobben er for de fleste en dramatisk hendelse. Å miste jobben på grunn av et lovbrudd kan antakelig for en dels vedkommende medføre en langvarig utestengning fra arbeidslivet, eller at man er tvunget til

å finne annet, kanskje dårligere betalt arbeid. Det sier derfor noe om sanksjoneringen når vår undersøkelse avdekker at 124 av de sist opplevde lovbruddene har ført til oppsigelse. Halvparten av oppsigelsene skal ha kommet etter underslag. Er disse utsagnene om interne sanksjoner representative, kan vi regne oss fram til at rundt litt under 5 000 personer ansatt i virksomheter med fem eller flere ansatte i 2003 har mistet arbeidet på grunn av økonomisk kriminalitet. De statistiske usikkerhetsmarginene ved utvalgsundersøkelser må selvfølgelig tas i betraktning her.

Dette tallet synes på den ene siden for lavt: Vi har bare opplysninger om siste hendelse, det kan ha vært flere hendelser samme år som har medført oppsigelser, eller flere kan ha blitt oppsagt i samme sak. På den annen side kan vi tenke oss at samme person kan ha vært ansvarlig for flere hendelser. Dette er tre ganger så mange oppsigelser som det var sanksjoner mot økonomisk kriminalitet samme år. Det finnes imidlertid ingen statistikk over oppsigelser som muliggjør en sammenlikning. Det er også sannsynlig at det man her, i en anonymisert intervjuundersøkelse, kaller en oppsigelse, i andre sammenhenger vil ha fått en annen betegnelse.

Færrest tiltak settes i verk mot pris- og anbudssamarbeid, mye fordi dette er et lovbrudd det er vanskelig å bevise. Man kunne vel imidlertid forventet flere rapporteringer til tilsynsmyndigheten, dvs Konkurransetilsynet. Men kanskje er det slik at henvendelser dit vil kunne sette hele bransjen under lupen, noe man selv er lite innstilt på?

4.4. For tidlig å si hva som skjer med anmeldelsen

De som anmeldte siste hendelse ble spurt om hva som hadde skjedd med anmeldelsen hos politiet, det vi si hvilken status saken hadde på intervjutidspunktet.

Resultatet (ikke vist i tabell) bærer preg av at det på intervjutidspunktet er relativt kort tid siden sakene ble anmeldt. Godt over fire av ti saker er "under arbeid". Av de sakene der politiet er ferdig med sin behandling, er ganske mange henlagt og relativt få har ført til

dommer eller forelegg. Dette kan skyldes at det er de mest bagatellmessige sakene som blir ferdigbehandlet først.

4.4. Nyttetraktninger viktigste grunn til å la være å anmelde

Vi har spurt representantene for virksomhetene hvorfor de ikke anmeldte lovbruddet de hadde vært utsatt for til politiet. For de som hadde vært utsatt for flere lovbrudd, ba vi dem svare med bakgrunn i den siste hendelsen.

Det er som man ser mange forklaringer på hvorfor man ikke har anmeldt saken. De vanligste begrunnelsene er nokså pragmatiske og nytteorienterte: Det er vanskelig å bevise at det er noe lovbrudd. Typisk gjelder dette i særlig grad ved skatt og avgiftsunndragelser (små tall) og pris- og anbudssamarbeid, dvs. lovbrudd som ofte er

begått av eksterne. Mindre vanlig er begrunnelsen der interne oftere er involvert, dvs. ved bedrageri og utroskap, samt "andre former" som ofte innebærer bedragerier. De som svarer for virksomhetene er også opptatt av at det ikke er noe å hente ved en anmeldelse, at anmeldelsen ville gitt merarbeid, at det mellomværende er ryddet opp i og i noen grad at man ønsker å skåne gjerningspersonen. Svært få begrunner manglende anmeldelse med at dette kunne skade bedriftens omdømme.

Det er også svært interessant at nesten ingen tviler på politiets kompetanse til å håndtere saken. Noen flere tviler på om politiet har ressurser til å prioritere deres sak, eller de har sett at saken er blitt fulgt opp av annen tilsynsmyndighet.

Tabell 4.3. Grunner til ikke å anmelde saken til politiet, etter lovbruddskategori. Andel av ikke-anmeldere¹ i hver kategori. Prosent

Lovbruddskategori (N er veid)	Vanskelig å bevise at det er lovbrudd	For å beskytte bedriftens omdømme	Anmeldelse ville gitt merarbeid	Gjerningsperson avskjediget, omplassert, de-gradert	Mellomværende gjort opp	Ikke noe å hente	Skåne gjerningsperson	Politiet mangler komp	Politiet ikke ressurser	Fulgt opp av Tilsynsmynd.	Antall ikke-anmeldere (veid)
Grovt bedrageri	14,2	0,8	23,3	7,9	8,5	31,8	1,7	0,8	19,8	17,6	62,5
Utroskap, korrupsjon eller bestikkelser	16,1	6,8	12,2	13,0	12,7	33,4	14,1	0	9,3	2,2	43,6
Underslag	34,9	2,4	3,4	14,8	25,6	10,2	15,6	5,2	8,9	4,4	54,1
Forbrytelser i gjeldsforhold	27,9	1,3	14,6	0	5,0	42,9	6,2	0	13,3	14,4	38,4
Regnskaps-overtredelser	:	0	:	0	:	:	:	0	:	:	12,2
Unndragelse av skatt, mva. eller toll	:	0	0	0	:	:	0	0	0	:	14,1
Pris- og anbudssamarbeid	59,6	6,1	15,8	3,0	0	31,9	2,8	1,5	5,9	1,8	60
Andre former økonomisk kriminalitet	22,0	0	4,9	0,5	5,6	31,8	3,8	2,8	15,7	28,5	59,9

* Andelen overstiger 100 prosent da mange rapporterer flere grunner.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

Tabell 4.4. Iverksatte tiltak mot økonomisk kriminalitet etter type tiltak og hvorvidt virksomheten var utsatt for økonomisk kriminalitet i 2003. Prosent. Rangert etter tiltakets popularitet blant alle som hadde iverksatt tiltak.

Tiltak	Alle som hadde iverksatt tiltak	Alle som hadde iverksatt tiltak og hadde vært utsatt i 2003
Forbedret intern revisjon	54,1	51,3
Forbedrede regnskapssystemer	38,8	31,0
Opplæring i gjeldende regelverk	34,2	32,3
Holdningskampanje	31,8	31,3
Forbedret datasikkerhet	30,6	30,2
Andre kontrolltiltak ¹	22,8	25,8
Bakgrunnssjekk ved ansettelse	22,8	23,1
Kredittsjekk av kunder	22,2	27,0
Strengere adgangskontroll	19,9	17,9
Arbeidsmiljøtiltak	17,8	17,0
Bruke advokat ved kontraktsinngåelse	9,7	5,4
N (veid)	877,1	291,0

¹ Mange av de som hadde svart "Annet" oppga tiltak som kan samles under andre kontrolltiltak.

Kilde: Intervjuundersøkelsen om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlige etater 2003-2004, SSB.

4.5. Iverksatte tiltak

Er det iverksatt tiltak mot økonomisk kriminalitet i virksomheten, spurte vi. Litt under halvparten av virksomhetene (48,4 prosent, veid utvalg) rapporterte om slike tiltak. Det er interessant å merke seg at de virksomhetene som selv har vært utsatt for økonomisk kriminalitet i 2003, i klart høyere grad har iverksatt tiltak av den typen: Av de 406 utsatte melder 291 om iverksatte tiltak, dvs. 71,7 prosent. Av de 1406 ikke-utsatte var det dermed "bare" 585 som hadde iverksatt tiltak, en prosentandel på 41,6.

Det er altså helt klart at de utsatte i større grad garderer seg. Skyldes dette at "brent barn skyr ilden"? Det vil si at man har lært av sine tabber, og går til tiltak som følge av dem? I en betydelig andel av de utsatte bedriftene kan det se slik ut, i det 53 prosent av de virksomhetene som ble utsatt i 2003, og som hadde iverksatt tiltak, svarte "ja" på spørsmålet: "Er noen av disse tiltakene iverksatt som følge av den økonomiske kriminaliteten bedriften har vært utsatt for?" Vi vet ikke om de andre som har iverksatt tiltak har vært utsatt i andre år enn 2003.

Vi spurte også de som hadde iverksatt tiltak hva slags tiltak de hadde utført. Respondentene ble presentert for et utvalg tiltak. Svarene fordelte seg slik:

Tiltak knyttet til revisjon og regnskap er som man ser de mest populære. Vi har tidligere sett at den typen kontroll også har vist sin effektivitet i forbindelse med å oppdage de lovbruddene som virksomhetene var utsatte for i 2003. Langt færre har gjort noe med adgangskontrollen eller arbeidsmiljøet. Aller minst populært er det å bruke advokat ved kontraktsinngåelse, dette rimer vel også med hvor få lovbrudd dette tiltaket hadde avdekket/avverget. I det store og det hele har de utsatte virksomhetene prioritert de samme tiltakene som de som ikke var utsatte i 2003 har gjort. Noen avvik kan man imidlertid merke seg: De som ble utsatt i 2003 er noe mindre opptatt av tiltak knyttet til forbedring av revisjon og regnskap, samt å bruke advokat ved kontrakter. På den andre siden legger de noe mer vekt på kredittsjekk av kunder.

5. Sammendrag

Undersøkelsen er gjennomført av Statistisk sentralbyrå på oppdrag av Justisdepartementet, som et ledd i regjeringens arbeid med å bekjempe økonomisk kriminalitet. For å bestemme omfanget av den økonomiske kriminaliteten er det viktig å ha flere datakilder enn de politiregistrerte lovbruddene, i det man har grunn til å anta at mørketallet er stort også for denne typen lovbrudd. Undersøkelsen retter seg mot et utvalg på 2000 virksomheter - offentlige og private - med fem eller flere ansatte. Svarprosenten er svært høy, 92 prosent. Noen hovedresultater:

- Langt de fleste mener det er svært eller ganske uvanlig å bli utsatt for lovbrudd i deres bransje. Mest vanlig mener man det er å bli utsatt for grove bedragerier, pris- og anbudssamarbeid og underslag. Flest respondenter i hotell, restaurant og varehandel mener det er ganske eller svært vanlig å bli utsatt for lovbrudd.
- Respondentene mener det er enda mindre vanlig at virksomheter i deres bransje selv begår lovbrudd. Det vanligste er å begå regnskapsovertredelser, pris- og anbudssamarbeid og unndragelse av skatter og avgifter. Representanter for hotell, restaurant og varehandel rapporterer også her de høyeste forekomstene.
- Rundt hver femte av virksomhetene hadde selv vært utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet i løpet av det siste året.
- Det er vanskelig å uttale seg om utviklingen i utsatthet i forhold til tidligere undersøkelser på feltet på grunn av vesentlige forskjeller i undersøkelsesdesign. Det synes imidlertid vanskelig å ta undersøkelsen til inntekt for en nedgang i omfanget av økonomisk kriminalitet som rammer private og offentlige virksomheter.
- Flest virksomheter er utsatt for grovt bedrageri eller underslag, færrest er utsatt for unndragelser av skatter og avgifter eller regnskapsovertredelser.
- Mange av de utsatte er utsatt for få lovbrudd, noen veldig få er utsatt for svært mange lovbrudd. Dette taler for at tallene for utsatte er mer pålitelige enn antall lovbrudd innen hver kategori.
- Det er flest utsatte i hotell, restaurant og varehandel.
- De utsatte i privat og offentlig tjenesteyting samt i annen offentlig virksomhet er utsatt for flest lovbrudd. Også her er det noen få virksomheter som trekker gjennomsnittet kraftig opp.
- Større virksomheter (målt i antall ansatte) er, ikke overraskende, mer utsatt enn små, men sammenhengen er ikke lineær. Vi finner også noen små virksomheter som er svært utsatte.
- Andelen utsatte er høyest i Oslo og Hordaland.
- Underslag og utroskap begås, ikke overraskende, oftest av egne ansatte. Ved forbrytelser i gjeldsforhold, unndragelser av skatter og avgifter, pris- og anbudssamarbeid, grove bedragerier og "andre former" for økonomisk kriminalitet befinner gjerningspersonen/virksomheten seg oftest utenfor den rammede virksomheten.
- Den økonomiske kriminaliteten som virksomhetene ble utsatt for, ble oftest oppdaget ved intern revisjon og bruk av egne regnskapssystemer. Dette er to typer kontrolltiltak som virksomhetene generelt prioriterer. Tips fra egne ansatte er også en viktig kilde til avsløring.
- De økonomiske tapene ved lovbruddene er gjennomgående vanskelig å tallfeste. I de 108 virksomhetene som har vært utsatt for grovt bedrageri, og som kan tallfeste tapet, har totalt 25,5 millioner kroner gått tapt, mens tilsvarende 89 virksomheter har tapt totalt 8,5 millioner på underslag. I begge tilfeller er det noen store tap som trekker gjennomsnittet betydelig oppover.
- Drøyt hver femte sak blir anmeldt til politiet, anmeldelsesraten er høyest ved forbrytelser i gjeldsforhold, underslag, grove bedragerier og andre former for økonomisk kriminalitet. Anmeldelsesraten er høyere når vi spør hva man foretok seg etter siste hendelse.
- De som har unnlatt å anmelde har ofte nytteorienterte begrunnelser for å la være: Det kan være vanskelig å bevise at det har foregått et lovbrudd, man regner med at det ikke er noe å hente ved en anmeldelse, eller anmeldelsen ville gitt mye merarbeid, man har ryddet opp i det mellomværende osv.

- Svært få lar være å anmelde fordi de mener politiet ikke er kompetent til å håndtere saken, mens noen flere unnlater anmeldelse fordi de tviler på at politiet har ressurser til å prioritere deres sak.
- Relativt mange ser hvert år ut til å miste jobben i norske virksomheter fordi de har begått økonomiske lovbrudd.

Vi ønsket i utgangspunktet å utforme denne undersøkelsen slik at vi kunne få et sammenlikningsgrunnlag i forhold til tidligere undersøkelser. Sammenlikningen ble imidlertid vanskelig gjort av at vi så oss nødt til å gjøre en del endringer i forhold til de tidligere undersøkelsene. Det er derfor viktig å understreke at vi bør følge opp denne undersøkelsen med nye og mest mulig identiske surveyer for å fange opp eventuelle endringer. SSBs kriminalstatistikk på dette feltet sier selvfølgelig mye om utviklingen, men vil i langt større grad være påvirket av mulige endringer i kontrollinnsatsen fra offentlige tilsynsmyndigheter eller politiet. Som en oppfølging vil det også være av interesse å gå nærmere inn på en sammenlikning av surveydata og registerdata på dette feltet.

Referanser

Bjørnstad, Åge og Arve Tjøland 1989. "Datakriminalitet - anmeldelser og mørketall". Diplomoppgave, Handelshøyskolen BI, Bærum 1989.

BL/ STRASAK: Politiets statistikkgrupper for lovbrudd 2002. Komplette oversikt finnes hos Politiets Data og Materielltjeneste (PDMT).

Ellingsen, Dag. (1994). Offer- og selvrapporteringsundersøkelser i forbindelse med tradisjonell og økonomisk kriminalitet. Det kriminalitetsforebyggende råd, Oslo 1994.

Ellingsen, Dag. (1995). Den økonomiske kriminaliteten slik de næringsdrivende erfarer den. En offer- og holdningsundersøkelse. Det kriminalitetsforebyggende råd, Oslo 1995.

Flåte, Sølvi, Bengt Oscar Lagerstrøm og Therese Gulbrandsen (2005): "Undersøkelse om økonomisk kriminalitet mot bedrifter og offentlig etater. Dokumentasjonsrapport. Notater 2005, under publisering. Statistisk sentralbyrå.

Garofalo, James (1981). "Victimization Surveys, an Overview". I Burt Galoway and Joe Hudson (ed.). "Perspectives on Crime Victims. The C.V. Mosby Company, London 1981. Side 98-104.

Hagan, John. "Modern Criminology: Crime, Criminal Behavior and Its Control". Mc Graw-Hill, Toronto 1985.

Lagerstrøm, Bengt Oscar, Sølvi Flåte og Therese Gulbrandsen (2005): "Norske bedrifters utsatthet for IKT- og økonomisk kriminalitet - pilot. 2004. Dokumentasjonsrapport. Notater 2005, under publisering. Statistisk sentralbyrå.

Niemi, Hannu. "The Uses of Victimization Surveys. Methodological problems in victimization surveys, with special reference to the results of a test of known victims. I "Research Report Summaries 1985." Rättspolitiska Forskningsinstitutet, Helsinki, 1986.

NSR/ØKOKRIM (2002). Mørketallsundersøkelsen 2002. Næringslivets Sikkerhetsråd. Oslo.

NSR, ØKOKRIM og SIS (2003). Mørketallsundersøkelsen 2003 - om datakriminalitet og IT-sikkerhet. www.nsr_org.no/docs/79281401M.pdf.

Næringslivets sikkerhetsråd (1993). "Datakriminalitet - mørketall. Resultater fra en spørreundersøkelse gjennomført av Næringslivets sikkerhetsråd." NHO, Oslo 1993.

PricewaterhouseCoopers ; Economic crime survey 2003.

Stene, Reid Jone. (2004). Mange - men færre - ofre. Samfunnsspeilet, nr. 3, 2004. Statistisk sentralbyrå, Oslo - Kongsvinger.

Regjeringens handlingsplan mot økonomisk kriminalitet, 2000. <http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/jd/2000/publ/012005-994005/dok-bn.html>

Tidligere utgitt på emneområdet

Previously issued on the subject

For en oversikt over utgivelser under emne 03.05
Kriminalitet og rettsvesen før 2001 se vedlegg i NOS
Kriminalstatistikk 2001.

Norges offisielle statistikk (NOS)

D323: Kriminalstatistikk 2001

Notater

2003/13: Barn og unge inn i rettssystemet
2003/14: Straffereaksjoner mot unge
2003/15: Ungdommer i norske fengsler
2004/66: Innvandrere i Norge - Hvem er de, og
hvordan går det med dem? Del II Levekår

Rapporter (RAPP)

2000/18: Innvandrere og nordmenn som offer og
gjerningsmenn
2005/9: Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av
fødselskullet 1977.

Statistiske analyser (SA)

48: Kriminalitet og rettsvesen

Samfunnsspeilet

2001/3: Seksualforbrytelser - skjebner i rettssystemet
2001/3: Kriminalitetskontroll som industri
2001/3: Kriminalitet - anmeldte lovbrudd, fylke. 2000
2002/3: Politiet er mest avgjørende i rettssystemet
2003/3: Levekårsundersøkelsene 1983-2001: Vold og
trusler i 20 år
2003/: Siktete for narkotikalovbrudd, 1992-2001:
Narkotika, kontroll og bruk
2003/1: Siktete for narkotikaforbrytelser, 2001
2003/4: Kriminalitet. Sosiale indikatorer 1980 - 2003
2004/3: Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet
2004/3: Mange - men færre - ofre
2004/4: Kriminalitet. Sosiale indikatorer 1980 - 2004
2004/5: S sammensatte levekårsproblemer blant
innsatte i norske fengsler
2005/3: Virksomheter og økonomisk kriminalitet:
Varehandel, hotell og restaurant mest utsatt

De sist utgitte publikasjonene i serien Rapporter*Recent publications in the series Reports*

- 2004/21 G.I. Gundersen: Bruk av plantevernmidler i jordbruket i 2003. 2004. 97s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6663-7
- 2004/22 A. Snellingen Bye, G.I. Gundersen, T. Sandmo og G. Berge: Jordbruk og miljø. Resultatkontroll i jordbruk 2004. 2004. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6677-7
- 2004/23 H. Nome Næsheim og T. Pedersen: Permittering og sykefravær. 2004. 95s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6690-4
- 2004/24 J.I. Hamre: Sesongjustering av hovedsreiene i AKU . Dokumnetasjon av ny metode og resultater. 2004. 53s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6692-0
- 2004/25 T.P. Bøe: Funksjonshemmede på arbeidsmarkedet. Rapport fra tilleggsundersøkesle til Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2. kvartal 2004. 2004. 29s. 155 kr inkl. mva ISBN 82-537-6694-7
- 2004/26 M. Bråthen og K. Vetvik: Sykefravær og uførepensjon blant innvandrere ansatt i storbykommuner. 2004. 29s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6696-3
- 2004/27 K. Flugsrud, G. Haakonsen og K. Aasestad: Vedforbruk, og fyringsvaner i Trondheim og 2003 Bergen. 2004. 100s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6699-8
- 2004/28 M.I. Kirkeberg og J. Epland: Økonomi og levekår for ulike grupper, 2004. 2004 99s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6708-0
- 2004/29 R. Kjeldstad og E.H. Nymoen: Kvinner og menn i deltidarbeid. Fordeling og forklaringer. 2004. 126s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6710-2
- 2005/1 J.E. Finnvold, J. Svalund og B. Paulsen: Etter innføring av fastlegeordning-brukervurderinger av allmennlegetjenesten. 2005. 91s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6716-1
- 2005/2 D. Fredriksen, K. M. Heide, E. Holmøy og I. Foldøy Solli: Makroøkonomiske virkninger av pensjonsreformer. Beregninger basert på forslag fra pensjonskommisjonen. 2005. 50s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6719-6
- 2005/3 E. Eng Eibak: Konsumprisindeks for Svalbard 2004. 2005 37s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6722-6
- 2005/4 B. Olsen: Flyktninger og arbeidsmarkedet 4. kvartal 2003. 2005. 30s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6724-2
- 2005/5 T.P. Bø. Ulike arbeidskontrakter og arbeidstidsordninger. Rapport fra tileggsundersøkelse til Arbeidskraftundersøkelse (AKU). 2. kvartal 2004. 2005. 33s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6735-8
- 2005/6 G. Berge, T. Kirkemo, R. Straumann og J.K. Undelstvedt: Ressursinnsats, utslipp og rensing i den kommunale avløpssektoren 2003. 2005. 82s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6737-4
- 2005/7 E. Ugreniov: Levekår blant alenemødre. 2005. 37s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6745-5
- 2005/8 B. Halvorsen, B.M. Larsen og R. Nesbakken: pris- og inntektsfølsomhet i ulike husholdningers etterspørsel etter elektrisitet, fyringsoljer og ved. 2005. 38s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6752-8
- 2005/9 T. Skardhamar: Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977. 2005. 47s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6760-9
- 2005/10 R.H. Kitterø: Hun jobber, de jobber. Arbeidstid blant par av småbarnsforeldre. 2005. 60s. 180 kr inkl.mva. ISBN 82-537-6775-7
- 2005/11 M. Mogstad: Fattigdom i Stor-Osloregionen. 2005. 47s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6777-3
- 2005/12 Å. Cappeelen, F. Foyn, T. Hægeland, K.A. Kjesbu, J. Møen, G. Petterson og A. Raknerud: Årsrapport for skatteFUNN-evalueringen - 2004. 2005. 40s. 155 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6780-3
- 2005/13 M. Greaker, P. Løkkevik og M. Aasgaard Walle: Utviklingen i den norske nasjonalformuen fra 1985- til 2004. Et eksempel på bærekraftig utvikling? 2005 44s. 155 kr inkl.mva. ISBN 82-537-6789-7